

- 8) teorie kritických norem (Tato teorie zahrnuje skupinu konformity, což je proces, kterým členové davu ovlivňují jednotlivé členy tak, abys se přizpůsobili novým formám, které skupina vynalezla. Chuligánská agrese nastane mnohem pravděpodobněji, když dav či skupina přijme antisociální standardy chování, které považuje pro danou situaci za správné.);
- 9) teorie přidávané hodnoty (V souladu s ní usnadňují strukturální faktory, tj. blízkost sedaček, hlučnost ad., strukturální odezvy, tj. vznik agrese.);
- 10) relevantní případové faktory (nedostatek negativních sankcí, nevychovanost, absence otců a společenské násilí);
- 11) nerelevantní případové faktory (faktor davu, faktor události);
- 12) Mannova typologie (Tato typologie identifikuje pět typů výtržností, každou založenou na dominantní charakteristice výtržníků. Jedním z pěti typů jsou i tzv. protestující výtržnosti, kdy skupina používá sportovní, např. fotbalovou událost k vyjádření politického rozhořčení či podporuje určitou ideologii.);
- 13) Smithova relevantní a nerelevantní případové studie (Relevantní případové výtržnosti mají svůj původ mimo stadion či arénu, zatímco příčiny nerelevantního případového chuligánského násilí se nacházejí uvnitř sportovních areálů.) (Wann a kol. 2001).

Závěrem lze konstatovat, že je vhodné kombinovat mikroúrovně a makroúrovně faktorů, které se jeví významné pro studium chuligánských excesů (srov. Finn 1998; Wann a kol. 2001). Z předložených teorií je patrné, že pro komplexní vysvětlení fotbalového chuligánství je vhodná syntéza mezi politologickými, sociologickými a psychologickými přístupy.

2 Interakce fotbalového chuligánství a politiky

Tyhle lidi jsou všichni stejní. Politika je sama o sobě pěkný svinsvo, ale kolem fotbalu ji moc nenajdeš. Jasně, najde se tu pár fašistů, ale kdyby se takový dostali k moci, ze všeho nejdřív by nás zlikvidovali. Postavit fotbalový chuligán ke zdi a vystřelit jim mozek z hlavy. To je ta jejich představa práva a pořádku. Ale je to prdel, vytáčet namyšlený bohatý dětičky, který na ulici prodávaj marxistický plátky a čert ví jaké jiné brak. Hezky pěkně jim po nacistickou zasalutuj a vychutnej si to, jak se dusej vzteky, protože se nikdy na nic nezmůžou.

King, J.: Fotbalová fabrika, s. 76

„V zahraničí musí také většina špičkových hooligans absolvovat návštěvu vězení a tamní gangy... například v Polsku, Maďarsku... připomínají často mafii. K jejich mimořádné činnosti patří například vymáhání dluhů apod.“

aktér fotbalového chuligánství

...v argentinském fotbalu jsou tyhle gangy – barras bravas – ve spojení se šéfy klubů a s jejich funkcionáři a plánují svoje potyčky po dohodě s nimi. Kluby jim převapivě poskytují peníze a listky. Občas se vůdcové gangů objeví i na schůzích výboru. Když nějaký významný gang ohrožuje trenéra a jeho rodinu, je to pro něho obvykle znamení, aby dal výpověď

Goodhead, G.: My proti nim. Putování po nejvýznamnějších fotbalových utkáních světa, s. 179

Interakce fotbalového chuligánství a politiky lze nalézt už v šedesátých a sedmdesátých letech, a to díky propojenosti subkultur fotbalových chuligánů a skinheadů.

Větším problémem než násilí skinheads na fotbalových stadionech (a boje navzájem nepřátelských skupin skinheadů a chuligánů) však byla vlna protipřístěhovalecké agrese na přelomu šedesátých a sedmdesátých let, a to díky propojenosti subkultur fotbalových chuligánů a skinheadů.

desátých a sedmdesátých let.⁶² Násilí zaměřené zejména na jedince asijského původu (tzv. Paki-Bashing – nejednalo se však pouze o obyvatele Pakistánu, neboť všichni Asiaté žijící v Británii byli označováni jako „paki“ a stali se terčem násilných útoků⁶³) došlo k významně zhoršit vztahy mezi jednotlivými zeměmi a ambasadami a stávalo se častým předmětem mezivládních jednání jednotlivých zemí (Koubek 2001; Mareš 2003a; Inwood 2003).

V 70. a 80. letech se indické a bengálské okrsky staly cílem rasistické propagandy a útoků. O „řezání do Paků“, což byl nový název pro staré zločiny vyšla na počátku 70. let po mnoha brutálních útocích na jihoasijce v Southallu a East Endu (např. po vraždě jednoho přistěhovalce z východního Pakistánu nebo po útoku skinheadů na obchody v Brick Lane) řada novinových článků. Útoky nikdy úplně neustaly, a v některých obdobích se vystupňovaly v důsledku aktivit neofašistických organizací (Národní fronty, Britského hnutí a Britské národní strany⁶⁴) v East

⁶² Uvolnění přistěhovalectví z Indie a Pakistánu v roce 1960 a očekávání přistěhovalce zákona, který byl schválen v roce 1962, bylo v letech 1961 - 1962 příčinou vlny 92 000 přistěhovalců (Inwood 2003; srov. Way to Victory, ned.).

⁶³ Stejně jako Paki-Bashing často docházelo k tzv. Queer-Bashing (mládeň homosexuálů) (Bulldog 1999).

⁶⁴ Program BNP ukazuje tradiční rétoriku krajně pravicových stran. Na prvním místě stojí problém imigrace. Terčem propagandy se stávají (dlíky britské koloniální minulosti) hlavně asijské menšiny. V poslední době je zaznamenán nárůst etnického násilí a množí se případy rasové nenávisli. BNP požaduje zastavení imigrace, okamžitou deportaci ilegálních přistěhovalců, i odsun přistěhovalců legálních, který by měl podle ní být finančně zajištěn. Obviňuje imigrační politiku vlády z toho, že dává přednost cizincům před svými vlastními lidmi. BNP vyjadřuje touhu po rasově čisté společnosti; všechna ostatní nebritská etnika předstávají hrozbu pro národní identitu. Příčiny úspěchu BNP můžeme hledat v politicko-sociálních podmínkách oblastí, kde strana získala podporu. Jsou to sociálně a ekonomicky upadající oblasti s vysokou nezaměstnaností, rozbujelou kriminalitou a problémy v oblasti sociální a bytové politiky. S tím jde ruku v ruce multietnické složení a časté napětí mezi

Endu a v Southallu. Tyto útoky, zvláště zavraždění mladého Sikha gangem mladistvých v Southallu v červnu roku 1976 a bangladéšského dělníka v textilní továrně ve Whitechapele v květnu roku 1978, přesvědčily do té doby apolitické mladé Asijce, aby založili protirasistické akční výbory a hličky dobrovolníků. Ve spojení s převážně bělošskou Antinacistickou ligou se Asijci v létě roku 1978 střetli s whitechapelelskou pobočkou Národní fronty a donutili její členy k dočasnému ústupu. Tento konflikt nešťastně vyvrcholil v květnu roku 1979, kdy Southallské hnutí mládeže, Sdružení indických dělníků a Antinacistická liga společně demonstrovaly proti schůzi Národní fronty v Southallu. Při střetu byl silným úderem do hlavy zabit bílý učitel Blair Peach. Nemí vyloučeno, že jej zasáhl obuškem příslušník Zvláštní hlídkové skupiny, nově zřízeného policejního útvaru pro rychlé zásahy. O dva roky později, 3. července 1981, zaútočili mladí Asijci s použitím zápalných bomb na southallskou hospodu Hamborough Tavern. Ta byla účinně čistěním skinheadů, kteří předtím rozbíjeli asijské obchody. Incident se opět změnil v konflikt mezi Asijci a Metropolitní policií, která byla v očích veřejnosti aktivnější v ochraně rasistických pochodů než v bránění asijských obchodů a životů (Inwood 2003).

Ze skinheadského a chuligánského pohledu bylo přistěhovalcům vyčítáno především blokování pracovních příležitostí a bytů. Víci aktům agrese Pákistán oficiálně protestoval u britské vlády (Mareš 2003a). Rasistické orientace skinheadů a chuligánů se snažila využít britská pravicově extremistická strana National Front, a

rodilými Brity a ostatními etniky. Stále častěji dochází k rasovým nepokojům. Sociální dezintegrace, čili rozklad tradičních struktur městské společnosti, s sebou nese rozsáhlé politické a sociální důsledky. Jedná se hlavně o upadající městská centra (tzv. inner cities), ke kterým bychom mohli zařadit některá místa na severu Anglie (Oldham, Burnley) nebo některé chudé části londýnského East Endu (Mýšička 2003).

to především prostřednictvím své mládežnické organizace Young National Front (mládež NF). Zapojení skinheads do přímé politické činnosti (což se sebou časem nese zpravidla i opuštění subkulturního rámce) se stalo charakteristickým rysem vývoje ultrapravic i v řadě dalších zemí (SRN, Česká republika ad.) přestože pro National Front zvýšení volebních výsledků nepřineslo (srov. Mareš 2003a).

National Front⁶⁵ začala svůj vzestup v roce 1976, když získala 250 000 hlasů v lokálních volbách. Kromě jiných oblastí NF samozřejmě verbalizovala témata jako imigrační politika, a to populistickým způsobem (They're black, send them back), v situaci, kdy Anglie zažívala vlnu přistěhovalectví a imigrační politika byla jednou z klíčových oblastí. National Front potom začala agitaci mezi mladšími voliči. Pomocí svého newsletteru Bulldog velmi často zpodobňovala obrazy skinheads (zde se nemuselo jednat o konkrétní osoby, pouze o celkový vzhled), které nazývala „smetanou britské mládeže“ – to samozřejmě její pracující části. V souvislosti s nástupem takovýchto organizací se samozřejmě aktivizoval i levicově angažovaný proud (resp. abychom předešli určitému zkreslení: velká část osob angažující se v anti-NF hnutí byla levicového smýšlení, a v rámci tohoto uskupení se prezentovala levicově laděnými texty).

⁶⁵ Fašistické organizace se začaly dostávat do fotbalu mezi léty 1979 - 80 jako součást snah – slovy Dereka Hollanda, vedoucího organizátora National Front – „získat srdce a mysl mladých lidí“. National Front, britská vedoucí fašistická strana byla v 70-tých letech na ústupu. Kdyby zaujala tisíce voličů v Londýně (100 000 hlasů v roce 1977), Leicesteru (33 000 v roce 1976) a Bradfordu (9 % hlasů v roce 1977), avšak počet členů strany dramaticky klesal ze 17 500. V roce 1979 měla National Front 359 kandidátů do parlamentu, ale dosáhla pouhých 1,7 % hlasů. Slabý výsledek spolu se zvolením Margaret Thatcher, která zaujala mnoho britských rasistických voličů, když tvrdila, že rozumí obavám těch, kteří se cítí zaplaveni kulturou imigrantů, navíc dávala podněty k neuznání voleb (stejně jako uvnitř strany National Front) namísto zájmu o politiku ulice (Lowless 2002).

Do těchto aktivit byly zapojeny i osoby, které prostě chtěly jen vyjádřit nesouhlas s politikou NF bez prezentace jiných, odlišných politických názorů. Z počátku tak činily ve formě různých antirasistických festivalů a formací, jako byla např. The Anti-Nazi League. Díky početné podpoře známých hudebních skupin se jí podařilo zaujmout relativně širokou část britské mládeže (srov. Koubek 2001).

Kromě oficiálních organizací (jako byli National Front a British Movement) se postupem času vytvořily radikálnější uskupení – paramilitární skupiny jako Section 88 nebo National Socialist Action Party či později teroristická ultrapravicová Combat 18.⁶⁶

⁶⁶ V Anglii došlo k propojení ultrapravicové teroristické organizace C 18 s fotbalovým gangem FC Chelsea Hunters. Combat 18 se oddělil v roce 1993 od BNP (British National Party), kterou především v sedmdesátých a osmdesátých letech podporovalo mnoho anglických skinheadů a fotbalových chuliganů. Skupina Combat 18 vznikla jako ochranka demonstrací a akcí pořádaných British National Party a National Front. Sloužila také k napadání antirasistických demonstrací a aktivit, nevyhýbala se ani pumovým atentátům. BNP usilovala o podporu fotbalových chuliganů v časopisu Bulldog, který rovněž sledoval a popisoval aktivitu fotbalových chuliganů jednotlivých anglických klubů a zdůrazňoval rasistické pokriky v tzv. lize hulvátů („League of Louts“) (srov. Carnibella a kol. 1996; Smolík 2003; Lowless 2002; Buford 2005).

Jako ukázkou z korespondence vycházející v časopisu Bulldog uvádí Buford (2005: 105) následující dopis:

Milý Bulldogu,

pravidelně si kupuju Vaše noviny, ale ve Vašich zprávách se píše to stejné: v každém vydání jde o Leeds, Chelsea, Spurs nebo West Ham. Jsem přivrženec Rochdale AFC, a můžete se spolehnout, že tam při každém domácím zápase uslyšíte rasistické písně a hesla. Policajti se nás pokusili zastavit, ale marně. Tuhle byli tak blbí, že sem poslali tajného fízla, ten si toho musel vyslechnout tolik, že se tu už neukázal. Jestli tenhle článek otisknete, uvidí lidi, že má NF přivržence i v malých městech a nejen ve velkých městech.

Srdčný pozdrav, Rochdale AFC Národní fronta

Organizace Combat 18 (C18) vznikla na počátku roku 1992 po setkání zástupců BNP a zástupci několika skupin fotbalových hooligans ve východolondýnské hospodě City of Paris. Setkání zorganizovali členové BNP Derek Beackon a Eddie Butler. Ti si uvědomovali, že BNP potřebuje organizovanou skupinu, která by se starala o bezpečnost na shromážděních a propagačních akcích pořádaných BNP (Rainders 2005).

Příkladem snahy o udržení pozice C18 na chuligánské scéně bylo napadení, které se odehrálo 20. srpna 1994. Tento den byl vyhlášen jako den kampaně zaměřené na potlačení rasistických projevů hooligans - „Kick Racism out of Football Day“ (Vyko-pejte rasismus s fotbalových zápasů). Tento den napadla skupina C18, včetně Marka Atkinsona a Willa Browninga, fanoušky Chelsea, kteří se angažovali v této kampani. Čtyři z nich byli vážně zraněni (Rainders 2005).

V roce 1998 se C18 pokoušela navázat kontakty s fotbalovými chuligány cardiffské Soul Crew. Na mítinku Combat 18 toho léta se v Cardiffu přišlo podívat pouze pětáctičet místních obyvatel, z nichž většina byli „bílí“⁶⁷ fotbaloví chuligáni (fotbaloví chuligáni tmavé barvy pleti se k tomuto propojení stavěli kriticky).

O Chelsea Headhunters odvysílala BBC reportáž pořízenou skrytou kamerou reportérem Donaldem MacIntyrem, který se infiltroval mezi Chelsea Headhunters. MacIntyrova reportáž po-

Další propojení C 18 a fotbalových chuligánů lze nalézt ve Španělsku. V roce 2002 se strhla bitka mezi příznivci FC Barcelona podporovanými C 18 proti sharpskinheadům v La Coruni.

⁶⁷ Lowless (2002) uvádí, že Sheffield a Birmingham jsou jedinými městy, jejichž fotbaloví chuligáni jsou rozděleni dle rasy a to tak, že gangy Aston Villy a Sheffield Wednesday jsou pouze pro bílé. Mezi další politizované gangy patří skupiny z Oldhamu, Swansea, Sunderlandu, Readingu, Charltonu a Evertonu. Všechny zmíněné jsou přístupné jen bílým a jejich přední členové mají kontakty na nacistické skupiny jako je Combat 18. Přesto je nutné říct, že takové skupiny tvoří spíše výjimku. Existují i další gangy pouze pro bílé, ty ale nemají žádná napojení na rasistické radikální skupiny.

tvrdila propojení Chelsea Headhunters s Combat 18 (srov. Rainders 2005).⁶⁸

Combat 18 není jen teroristickou organizací, ale zaměřuje se i na hudební aktivity, vydává časopisy a spolupracuje s neonacistickými organizacemi jako Blood and Honour atp. Combat 18 není jen uzavřenou skupinou působící ve Velké Británii, ale zastřešuje i podobné organizace či Combat 18 v jiných zemích (např. v USA, Polsku, Kanadě atp.) (bliže k tomu Rainders 2005).⁶⁹

Na počátku osmdesátých let se vzhled mladých příznivců fotbalu značně změnil. Skinheadi svým zevnějším upozorňovali na svůj proletářský původ, příslušníci nově vzniklého stylu, tzv. casuals, naopak zdůrazňovali prostřednictvím oblečení osobní úspěšnost, majetnost (často pouze předstíranou). Nosili trička, svetry, bundy a kalhoty od věhlasných luxusních firem, právě tak jako fotbalové hvězdy, které obdivovali.⁷⁰ Tento styl, pocházející údajně z Liverpoolu, souvisí se „zlatým věkem“ britského fotbalu, a vzestupem „železné lady“ Margaret Thatcherové⁷¹ (srov. Finn 1998; Bulldog 2000).

Casuals byli spojováni se skotskými kluby Celtic Glasgow a Heart of Midlothian v Edinburgu, přičemž často bylo upozorňováno na propojení casuals s ultrapravicí (Finn 1998).

Chuligánství se stalo fenoménem, který poskytl „duchovní útulek“ pro řadu mladých mužů, jejichž sociální statut byl ohrožen

⁶⁸ Celý cyklus reportáží s Donaldem MacIntyrem byl odvysílán i Českou televizí.

⁶⁹ Více informací a o C 18 a B&H na: <<http://www.skrewdriver.net/>>

⁷⁰ Jednalo se například o oblečení značek Lacoste, Fila, Ellese, Diesel atd.

⁷¹ Popularita Margaret Thatcherové v Británii díky vítězství ve válce o Falklandy výrazně vzrostla, na argentinské straně naopak porážka přispěla k pádu pravicové vojenské junty, která vládla v zemi od roku 1976 (Jones 2006). I z tohoto důvodu mají vzájemné zápasy mezi Anglií a Argentinou jistý „politický“ náboj.

odbouráním sociálního státu v období konzervativních vlád ve Velké Británii (Centrum strategických studií 2003).

Asi nejvnučenější reakci si vyžádala situace po bruselské tragédii v roce 1985 (srov. Harsányi 2005; Smolík 2005). Ministerská předsedkyně Thatcherová přiznala vinu ihned po bruselských „jatkách“, a to přímo v parlamentu. Tlak z ciziny ji donutil, aby zašla dál, než by si zřejmě většina občanů Velké Británie i ona sama přála. Pokusy bagatelizovat britskou odpovědnost a svalit ji na výtržníky z Turína, na nedostatečné vybavení stadionu a na nepřipravenost bruselské policie, však ztroskotaly. Tajné přání, aby se smrt 38 lidí pokládala za následek paniky, jejíž dosah byl zcela neúměrný podnětu pocházejícího od britských fanoušků, se nevyplatilo. Britové pochopili, že jejich pověst prudce poklesla v míře, která ohrožuje i jejich politické zájmy v kruhu evropských partnerů. Byli jim nepřijemné jak jejich hořké výčitky, tak i náběh k zesměšnění celé země. A tak byla britská společnost de facto donucena uznat, že tu v nové formě řadí „britská nemoc“, která už nakazila i jiné státy. Dalším incidentem se stal přátelský zápas mezi Francií a Anglií, který provázela řada výtržností a urážek obou zemí.

V britském parlamentu musela po tomto utkání premiérka Thatcherová zodpovědět řadu interpelací na téma fotbalového chuligánství. Bryan, člen konzervativní strany, vyzval vládu, aby za incident při přátelském zápase mezi Francií a Anglií převzala odpovědnost na nejvyšší úrovni a skoncovala s fotbalovým chuligánstvím. Ministerská předsedkyně uznala, že britská pověst utrpěla v Paříži velký šrám a slíbila, že vláda vynaloží všechno úsilí, aby se podobná událost již neopakovala. Na dotazy, proč vláda preventivně nepodnikla všechna potřebná opatření, však nedokázala odpovědět (srov. Ultras 31/2001: 12).

Jako příklad extrémního projevu fotbalového fanatismu a pojení fotbalového úsilí a politiky lze uvést konflikt mezi Hondurasem a Salvadorem z roku 1969 (tzv. fotbalová válka), jehož ukončení zprostředkovala až Organizace amerických států (OAS) (srov. Centrum strategických studií 2003). Celý konflikt se od-

víjel na základě fotbalového střetnutí mezi oběma zeměmi při utkání kvalifikace na Mistrovství světa v kopané 1970 v Mexiku.⁷²

Vztahy mezi oběma zeměmi byly napjaté. Po obou stranách hranic vedly noviny kampaň nenávisti, pomluv a nadávek. Nadržovali si do hitlerovců, opilců, sadistů, pijavic, agresorů, zlodějí atd. (Kapuściński 1983).

První utkání se uskutečnilo 8. června 1969 v hlavním městě Hondurasu Tegucigalpě. Nikdo na světě nevěnoval této události pozornost. Mužstvo Salvadoru přijelo do Tegucigalpy v sobotu a strávilo v hotelu bezesnou noc. Nemohlo spát, protože bylo před mětem psychologické války rozpoutané fanoušky Hondurasu. Dav obklíčil hotel. Lidé házeli kameny do oken, tloukli tyčemi do plechu a prázdných sudů. Každou chvíli vybuchovaly hluché petardy. Klaksony aut zaparkovaných před hotelem pronikavě vyly. Fanoušci hvízdali, vřestěli, vyvolávaly nepřátelská hesla. Trvalo to celou noc. Všechno jen proto, aby mužstvo hostů, nevyspalé, unavené a nervózní, prohrálo utkání. V Latinské Americe jsou to normální praktiky a nikoho neudivují. Příštího dne porazil Honduras vyčerpané mužstvo Salvadoru 1:0 (Kapuściński 1983).

Za týden se konalo v hlavním městě Salvadoru v San Salvadoru na stadionu Flor Blanca (Bílý květ) odvetné utkání. Tentokrát to bylo mužstvo Hondurasu, které strávilo bezesnou noc: ječící dav fanoušků vytloukal okna v hotelu, naházel do nich tuny

⁷² Skutečná příčina války byla takováto: Salvador, nejmenší země Střední Ameriky, měla největší hustotu obyvatelstva na americkém kontinentu (více než 160 osob na km²). V Salvadoru bylo těsně tím víc, že většina půdy byla v rukou čtrnácti velkostatkářských klanů. Dokonce se uvádělo, že „Salvador je majetkem čtrnácti rodin“. Tisíc latifundistů mělo přesně desetkrát víc půdy než mělo sto tisíc rolníků dohromady. Dvě třetiny vesnického obyvatelstva nevlastnilo půdu žádnou. Část bezzemků po léta emigrovala do Hondurasu, kde bylo dost půdy, která nepatřila nikomu. Honduras (112 000 km²) je téměř šestkrát větší než Salvador, ale má o polovinu méně obyvatel (přibližně 2,5 milionu). Byla to tíhla nelegální emigrace, kterou honduraská vláda po léta tolerovala (viz Kapuściński 1983).

zkažených vajec, zdechklých kryš a zapáchajících hadů (srov. Kapuściński 1983).

Celý stadion byl před odvetným utkáním obstoupen vojskem. Kolem hřiště stály kordóny vojáků elitního pluku Guardia Nacional se samopaly připravenými k palbě. Když se hrála honduraská hymna, celý stadion hvízdal a povykoval. Pak hostitelé spálili před očima šťastím burácejících diváků honduraskou národní vlajku a místo ní vytáhli na stožár špinavý roztrhaný kus hadru (Kapuściński 1983).

Rovnou z hřiště – opět v pancéřových vozidlech – bylo mužstvo Hondurasu odvezeno na letiště. Horší osud potkal jeho fanoušky. Bití a kopání utíkali směrem k hranicím. Dvě osoby byly zabity. Několik desítek skončilo v nemocnici. Hostům bylo zapáleno 150 automobilů. O několik hodin později byla hranice mezi oběma státy uzavřena (Kapuściński 1983).

Honduras chtěl poté vypovědět na 300 000 salvadorských emigrantů, což bylo příčinou vpádu salvadorské armády přes hranice.⁷³ Vztahy mezi těmito sousedními zeměmi se zhoršovaly a rivalita fanoušků po diplomatických nótách přerostla ve válečný konflikt (Polák 1993). 19. července se vlády obou zemí dohodly na zastavení palby a fotbalová válka byla u konce. Od té doby trvající hraniční spor se Salvadorem byl vyřešen teprve rozhodnutím Mezinárodního soudu roku 1992.

Z hlediska politikologie se perspektivně jeví výzkum některých radikálních skupin fanoušků i chuligánů, které mají velice mnoho znaků nátlakových skupin⁷⁴ (ultras skupiny v Itálii, Řecku⁷⁵, fan-

⁷³ Celá fotbalová válka trvala sedm dnů a odhady počtů mrtvých se pohybují od několika set až po šest tisíc (především civilistů). Rozdíl v počtech obětí této války lze přisoudit započítávání či nezapočítávání mrtvých v důsledku potyček po fotbalovém střetnutí (srov. Polák 1993). Zhruba padesát tisíc lidí přišlo o střechu nad hlavou a o půdu. Řada vesnic byla zničena. V důsledku intervence států Latinské Ameriky zastavily obě země vojenskou agresi (srov. Kapuściński 1983).

⁷⁴ I přes značné nejasnosti, s nimiž se současná politikologie ve vztahu k vymezení zájmových skupin a jejich specifické roli v demokratických

kluby ve Španělsku, ale i některé akce a incidenty chuligánských skupin v České republice připomínají projevy nátlakových skupin).⁷⁶

Oficiální i neformální fancluby/gangy poskytují svým členům určité výhody (např. zlevněné vstupné, organizaci zájezdů na soupeřova hřiště atp.), podporují i dalšími způsoby jejich individuální, materiální a v mnoha případech i ideové zájmy (setkávání s představiteli klubu, jednání s hráči, jednání s policejními složkami, představiteli města, prodej suvenýrů, plánování aktivit na stadionu atp.). Proto by dle Allemannovy (ale i Trumanovy) typo-

politických systémech potýká, existuje mezi specialisty shoda na opodstatněnosti rozlišovat dva základní typy těchto zprostředkujících struktur:

1. (politické) zájmové skupiny (interest groups);
2. nátlakové skupiny (pressure groups).

V případě zájmových skupin se jedná o prezentaci zájmů ekonomických, v případě nátlakových skupin se důraz klade přednostně do oblasti ideologické (Řichová 2002: 117).

⁷⁵ Poněkud zvláštní formy protestu užili fanoušci klubu AS Ioannina. Řecký fotbalový svaz jejich klubu odebral tři body jako trest za to, že klub vůči svým hráčům neplnil své finanční závazky. Díky tomuto trestu pak tým sestoupil do druhé ligy. Příznivci proto zablokovali dvě dálnice spojující Ioniniu s Athénami a Igoumenitsou. Hlavní silniční tahy byly zablokovány dvanáct hodin a příznivci pohrozili také blokadou letiště (viz Football Factory 20/2003: 33).

⁷⁶ Jako projev nátlakové skupiny lze považovat např. útok radikální části fanoušků Sparty na autobus ze dne 30. 3. 2002, ve kterém se vracelo mužstvo AC Sparta Praha z prohraného zápasu v Jablonci. Autobus zablokovalo 8 osobních automobilů na dálnici do Prahy a útočníci tak formou útoku (rozbité přední sklo autobusu) dali jasně najevo nespokojenost s výsledky (srov. Smolík 2002b). Další příklad se odehrál v jarní části fotbalové ligy ročníku 2002/2003, kdy organizovaní fanoušci Baníku Ostrava zaházeli tenisovými míčky (tenisový míček byl zvolen proto, že vlastníkem FC Baník Ostrava je D. Vacek, bývalý tenista) hřiště na protest proti přerážení hráče Lukeše do rezervního týmu. Dalším protest ze strany fotbalových fanoušků se uskutečnil proti vedení 1. FC Slovácko na počátku března 2007.

logie zájmových skupin tyto oficiální i mnohé neformální skupiny a fankluby patřily do společenského pole jednání „volný čas a zábava“ jako svazy soudržnosti (srov. Mareš 2003a: 75, k financování Ultras v Polsku srov. Football Factory 27/2004: 44 - 46).

I když nelze generalizovat chuligánské gangy a ultras skupiny jako politické zájmové skupiny a priori, přesto se tyto skupiny potenciálně (některé se tak profilují i cíleně) politickými stát mohou (srov. Fiala 1999, Fiala, Mareš 2003).⁷⁷ Jako příklad pro vysoký stupeň politizace lze uvést italské ultras skupiny, jejichž politický profil je určující i pro střety s jinými politicky odlišně orientovanými ultras skupinami.

Je třeba poznamenat, že část fanoušků (i radikálních) se často distancuje od fotbalového chuligánství. Zakládají fotbalové fankluby, které se sdružují v Evropské unii fotbalových fanklubů (UEFAC).⁷⁸ Setkávají se mj. při oficiálních turnajích fanklubů v kopané (mimo nejruznějších turnajů je pořádáno i mistrovství Evropy těchto fanklubů atp.).

Mimo nátlakové skupiny lze popsat i politická sdružení účastníci se komunálních voleb. Komunálních voleb v Gdaňsku v roce 2002 se účastnilo i uskupení Naprzód Lechio (Kupředu Lechie), které bylo zaregistrováno v únoru 2001. Na kandidátce se objevilo 32 jmen. Vůdčí postavou volebního uskupení (nejednalo se o politickou stranu) byl Blażej Slowikowski, který je zároveň vůdčí postavou sdružení, resp. fanklubu Lechie Błę-zeleni (barvy Lechie Gdaňsk).

Hlavním programem volebního uskupení bylo, aby se komunální politici začali zajímat o rozvoj sportu v Gdaňsku, zejména bylo požadováno postavení sportovních hal, v první řadě pak fotbalový stadion.

⁷⁷ Fiala tvrdí (1999), že otázka politické dimenze zájmových skupin je velmi komplikovaná, protože potenciálně všechny zájmové skupiny se za určitých okolností mohou stát politickými.

⁷⁸ Heslem této federace je: Jsem fanoušek, nejsem chuligán! (Ich bin ein FAN und kein HOOLIGAN! I am a FAN and not a HOOLIGAN!)

Finance na volební kampaň byly získány prostřednictvím sbírky mezi fanoušky a chuligány klubu, kteří se rovněž postaraly o vylepování plakátů a politickou agitaci. Celkově se do akce zapojilo několik stovek fanoušků Lechie. V místním tisku začaly vycházet varovné články popisující aktivity chuligánů, kteří se snaží dostat do komunální politiky. Před volbami bylo toto uskupení přijato jako relevantní subjekt komunální politiky. Během dne voleb přišli fanoušci v dresech týmu a komise začala uvažovat, zda se nejednalo o porušení volebního zákona (týkající se agitace během dne voleb). Sdružení Naprzód Lechie ve volbách získalo 3783 hlasů, což odpovídalo 3,13 % hlasů a devátému místu z devatenácti kandidujících subjektů.

Všech 32 kandidátů se vnímalo jako nezávislí a proto nevstupovalo sdružení do jakékoliv koalice. Jejich kandidatura měla za účel upozornit na špatnou situaci fotbalového klubu. Kandidáti se po volbách vzdali veškeré činnosti v komunální politice (viz TMK 2/2003: 18 -22).

Vhodným příkladem prostupování politiky do fotbalového chuligánství a fotbalového chuligánství do oblasti politiky je poslední Mistrovství Evropy v Portugalsku. V jeho průběhu, dne 16. 6. 2004, se v Lisabonu usutečnil velký neonacistický mítink, kde se setkali neonacisté-ultrapravivoci chuligáni z Anglie (reprezentovaní BNP), Německa, Francie a Itálie, kteří se poté rozjeli na zápas svých fotbalových týmů (Daily Summary FSI/FARE, 17. 6. 2004).

Zatím nejmasovější protesty za účasti významného počtu (mimálně několika set) chuligánů, podporujících budapeštské celky Ferencvároše, Kispesti a Ujpesti, se odehrály v září 2006 v Maďarsku poté, co premiér Ferenc Gyurcsány přiznal, že před volbami lhal veřejnosti. V následných demonstracích protestující vyžadovali premiéra k odstoupení, vzduchem létaly kameny i zápalné lahve, hořely automobily, byly ničeny vozy hromadné dopravy, vyrabovány obchody. Část protestujících se dostala i do Maďarské televize, kde chtěli demonstrovat přecitlivělost svého výzvu k premiérovi

odstoupení. Následné protesty se uskutečnily i při padesátém výročí protestů proti sovětské okupaci v roce 1956.

K politické situaci se vyjadřují i fanoušci a chuligáni na fotbalových stadionech v České republice. Pro příklad lze uvést, že chuligánský gang Division Nord z Teplic dne 2. 5. 2004 rozvěsil na fotbalovém stadionu transparenty proti Evropské unii a stavění měšity v Teplicích (Football Factory 27/2004).

2.1 Politické postoje a předsudky

Posadte se na Ibroxu v pošmourném glasgowském odpolední a až do morku kostí budete cítit, že ve hře je ještě něco vyššího. Z derby nikdo neodchází jako nezaujatý pozorovatel. Jak se cítíte, když fanoušci Rangers začnou zpívat ty svoje písničky o uvězněném příslušníkovi IRA, který při hladovce zemřel? „Dal by sis kuře k večeri, Bobby Sandsi?“ Vybrat si stranu znamená zaujmout postoj.

Goodhead, G.: My proti nim. Putování po nejvýznamnějších fotbalových utkáních světa, s. 13

Návštěvníci fotbalových utkání se často setkávají s postoji a předsudky radikálních fanouškovských a chuligánských skupin. Fotbalová utkání jsou často místem rasistických, antisemitských a nacionálně-šovinistických projevů fotbalových chuligánů ve formě transparentů, pokřiků, vlajek či symboliky. Tyto postoje a předsudky zpětně ovlivňují samotnou skupinu fotbalových chuligánů (např. tím, že mladší fanoušci je vnímají jako normu chování na fotbalovém stadionu).

Jeden ze základních důvodů pro zkoumání rasismu a xenofobie v kontextu fotbalu je, že sport reprezentuje společenský mikrokosmos a odráží hlubší procesy uvnitř. V tomto pojetí není možné oddělit jedno od druhého, popřípadě porozumět rasismu a xenofobii ve fotbale odděleně od sociálního kontextu, v němž vzniká. Ačkoliv je oboje (tedy rasismus a xenofobie na straně

jedné a fanouškovství/chuligánství na straně druhé) příkladem nečinnosti, je pravda, že rasismus a xenofobie jsou problémem společenským, nikoliv fotbalovým (srov. Balcar 2000).

Jak vyplynulo z pozorování i rozhovorů (srov. Smolík 2001, 2005), hraje podstatnou roli v chování chuligánů uniformita, která je dána stejnými postoji (k politice, k náboženství atp.), v mnoha případech i již zmíněnými předsudky, které jsou součástí percepce i prožitku těchto skupin, a které se objevují i v komunikaci a interakci jednotlivých členů (srov. příloha č. 2).⁷⁹ Tyto předsudky a postoje jsou typické pro chuligánské skupiny, které se často vyhraňují jako politické, národnostní atd.

V této souvislosti se dá hovořit i o projevech extremismu, je-lihož rasismus, antisemitismus, xenofobie, krajní nacionalismus se stávají extrémismem zejména tehdy, jsou-li aktivně – veřejně, systematicky, organizované a zvláště pak násilně – prosazovány (Kol. 1999).

Je faktem, že tyto projevy jsou na fotbalových utkáních velice časté. Samozřejmě lze dodat, že propagovány nejsou jen krajně pravicové postoje, ale i krajně levicové. Některé z těchto postojů a předsudků bychom mohli označit za politicky značně radikální.⁸⁰ Souvisí to se samotnou subkulturou fotbalových chuligánů, pro kterou je typické symbolické vyjadřování a spjatost s nacionálním šovinismem, přehnaným patriotismem, rasismem atp. (srov. Mareš 2003a).

Tyto postoje a předsudky upozorňují na celkovou míru intolerance ve společnosti, resp. v její části. Tato intolerance ve společnosti může být pasivním postojem, který je již sám o sobě pro společnost velmi škodlivým, nebo může přecházet do aktivních projevů, které jsou již extrémismem. Také pokud jsou intolerantní

⁷⁹ Ke komunikaci mezi fotbalovými chuligány viz Smolík 2001; Mareš 2003a.

⁸⁰ Při fotbalovém utkání mezi Brnem a Baníkem Ostrava na brněnském stadionu Za Lužánkami křičeli rowdies do minuty ticha za oběti teroristického činu z 11. 9. 2001 slogan „Fuck the USA“.

postoje zastávány pasivně, jsou extremismem v latentní podobě a lze je pojímat jako kriminogenní faktor.⁸¹

Pro pochopení postojů a předsudků, které jsou typické pro projevy fotbalového chuligánství, se následující kapitoly zaměří na popis xenofobie, rasismu, antisemitismu a nacionálního šovinismu při fotbalových zápasech.

2.1.1 Xenofobie

Xenofobie (z řeckého xenos = cizí, fobos = prchat) je chorobný odpor k cizincům a strach z nich. Xenofobie je rovněž vnímána jako primitivní forma šovinismu, vztahující se ke všem cizím národům bez rozdílu (srov. Žaloudek 1999; Kol. 1998; Burjanek 2001; Danics 2004 ad.). Alan xenofobii definuje jako druh „postoje, jehož jádrem je nedůvěra k odlišnostem, odchylkám“ (Alan 1998: 10)

Frištenská (1998) uvádí, že xenofobie je spojena s velmi silným heterostereotypem (způsob posuzování jiných na základě tradice své etnické či národnostní skupiny), a tím i autostereotypem (způsob posuzování své vlastní etnické či národnostní skupiny). Xenofobie vzrůstá, kdy se sociální útvary ocitají v sociální, ekonomické či politické krizi nebo kritické či nesrozumitelné situaci – situaci velkých změn. Cizí, tudíž subjektivně prožívané jako

⁸¹ Intolerance ve společnosti může být různého druhu - nejčastěji se setkáváme s rasismem, krajním nacionalismem, antisemitismem či xenofobií, existuje ovšem i řada jiných intolерancí zaměřených proti rozmanitým skupinám obyvatel - např. proti odlišně sexuální orientovaným nebo fyzicky či mentálně postiženým. Pohutky ke zvýšené intolерanci bývají různé - vyvěrají z psychiky intolерantních jedinců a ideologické atmosféry společnosti či skupiny, ve které se jedinec pohybuje. Jednou z nápadných, avšak zdaleka ne převažujících pohybů k intolерanci je náboženský fundamentalismus, v českém prostředí reprezentovaný nejvýrazněji některými sektami.

nebezpečné, se stává obětním beránkem jakožto „snadno definovatelný“ původce nesnází.

Idea xenofobie souvisí s rozlišením „my“ a „oni“. „My“ jsme odlišní od „oni“, kteří k nám přicházejí, my jsme totiž ti „praví“. „Pravost“ se pozná podle původu a délky usazení. „Oni“ jsou odlišní a „ne my“ (Burjanek 2001).

Burjanek (dle Wallace 1999: 8 - 19) představuje některé faktory a vlivy, které mohou mít vliv na příčiny xenofobie:

- migrace (reakce na nárůst migrantů, včetně žadatelů o asyl i tzv. ekonomických migrantů);
- socioekonomická změna (zejména reakce na ekonomickou recesi a nezaměstnanost);
- sociální struktura (vliv věku a nižšího stupně školního vzdělání);
- globalizace (reakce na nadnárodní instituce a komercializaci kultury);
- nacionalismus (síli v obdobích ohrožení celistvost země, po ukončení studené války, v průběhu intenzivní integrace do EU, při dopadech globalizace);
- pravcová hnutí (posilují při rozleptávání důvěry v demokracii a politické instituce; hnutí podněcují diskuse o cizincích, jako o hrozbě);
- nejistota (průřezový faktor, související s pocitem ohrožení, chápáním existenciálně i emocionálně; obava ze „zaplavení“ cizinci, z obsazení míst na pracovním trhu a prosazování odlišné kultury; celkově je intenzivnější v postkomunistických zemích) (Burjanek 2001).

Danics (2004) k této problematice poznamenává, že xenofobie většinou vychází z umělých a vykonstruovaných představ, a nikoliv ze skutečného nebezpečí.

Xenofobie na fotbalových utkáních je zaměřena především na „jiné“ skupiny chuligánů (i ze zahraničí). Jedná se o stereotyp, na jehož základě jsou posuzovány skupiny nejen podle národnosti,

náboženství⁸², politických postojů, příslušnosti k etnické skupině, ale i k fotbalovému klubu či regionu. Utváření teritoriality chuligánských skupin vede k tomu, že jiné chuligánské skupiny jsou vnímány jako a priori nepřátelské. Projevy xenofobie můžou být podminěny i geografickými či historickými souvislostmi (viz příloha č. 3).

2.1.2. Rasismus

Lidské rasy, může-li jedna svým příměskem porušit druhou a způsobit její rozklad, nejsou tedy rovnocenné. Jejich nerovnocennost – vrozená, původní a trvalá – je ostatně z nejstarších věr a předsvědčení lidských. Tuto nerovnocennost nelze klást na vrub výchovné moci institucí a zákonů: zákon nedělá národ národem, naopak; národ zde byl před svou institucí a vyjádřil se jí. Rozdíl v hodnotě ras nepochybně ani z vlivu fyzického prostředí: naopak je to národ, jenž dává zemi její hodnotu hospodářskou, mravní a politickou.

A. de Gobineau: Pojednání o nerovnosti ras lidských, cit. dle Černý, V.: Rasismus, jeho základ a vývoj, s. 15

Rasistické napadání „černých“ hráčů je světě fotbalu pořádk živé a nemizí.

Goodhead, G.: My proti nim. Putování po nejvýznamnějších fotbalových utkáních světa, s. 41

S pojmem rasismus se setkáváme poměrně často a není výjimkou, že se pod tento pojem zahrnují i jevy, které rasismem v pravém smyslu slova nejsou (např. diskriminace z jiných než rasových příčin). Rasismus je fenomén, s kterým bývají v našich

⁸² King a Knight (2005) popisují i útok fanů Chelsea na měšitu.

podmínkách konfrontování Romové, uprchlíci, Židé, menšiny, ale i majoritní společnost (Smolík 2006c).

Rasismus je přesudek založený na postoji a víře v existenci vyšších, nadřazených a nižších, méněcenných ras, a zdůrazňování rasových znaků a rozdílů a z nich odvozených teorií o nadřazenosti či podřazenosti ras a z toho vyplývajících názorů o podřízenosti či likvidaci „nižších“ ras (stov. Hartl, Hartlová 2000).

Rasová intolerance je zvýšená především antropologickými odchylkami od společenského průměru, jako je odlišná barva pleti, vzhled obličejů, účes apod. To může vést k útokům proti příslušníkům s těmito odlišnými znaky. Tyto útoky lze hodnotit jako rasově motivované.⁸³

Termín „rasa“ má dlouhou historii, „rasismus“ se však datuje pouze od začátku dvacátého století. Koncovka „-ismus“ odráží názor historiků a dalších, kteří o tomto jevu psali, že se jedná o pochybný soubor přesvědčení a ne o nepopíratelné biologické zkušenosti (viz Fredrickson 2003).

Rasismus předpokládá fyzickou a duševní nerovnost lidských ras a rozhodující vliv rasových odlišností na dějiny a kulturu lidstva. Všechny rasové teorie jsou podloženy představou, že lidstvo je původně rozděleno na nižší a vyšší rasy. Vyšší rasy jsou pak tvůrčí, jsou nositeli civilizace a pokroku a jsou určeny k vládnutí. Nižší rasy jsou charakterizovány neschopností kulturní tvořivosti, a proto je třeba je vést. Rasismus byl v průběhu historie používán jako ideologický základ pro agresivní chování, expanzi, ovládnutí a vykořisťování (stov. Frištenská 1998; Hartl, Hartlová 2000; Dacík 2001; Fredrickson 2003 ad.).

Hovořit o rasách, rasové problematice a rasismu předpokládá, že definujeme pojmy „rasa“ a „rasismus“. Původ termínu rasa

⁸³ Rasově motivované útoky jsou páchany ve třech základních formách, a to:

- slovní útoky (verbálně),
- útoky proti fyzické integritě (brachiálně),
- graficky (mediálně) (Chmelík 2001).

není přesně znám.⁸⁴ Podle Čeboksarova (1978), Dacík (2000) i Wolfa (2000) může být obměnou arabského slova ras – hlava, počátek, kořen (srov. Kamín, Machalová 2003). Slovo rasa se používá přibližně od 17. století, kdy jako jeden z prvních podal klasifikaci⁸⁵ lidských ras Françoise Bernier (srov. Dacík 2000; Wolf 2000). Hovořit o rase znamená de facto hovořit o variabilitě, neboť lidstvo, podobně jako ostatní tvorstvo, vykazuje zjevnou různost v jednotě; každý člověk se od ostatních odlišuje, je tudíž polytypický, ale přesto si uchovává znaky, které jej činí vůči té či oné populaci, respektive definovanému okruhu, bližším nebo nao-

⁸⁴ V sanskrtu znamená chuť, šťáva, nálada a pokud bychom přece jen předpokládali souvislost s rasou biologickou, znamenalo by to, že původní pojetí rasy (v etnickém smyslu) bylo založeno na zachycení komplexního duchovního či emocionálního stavu (Dacík 2001). Z dalších termínů, které byly užity či spíše navrženy jako synonyma rasy, je „varieta“. Užil jej proslulý švédský badatel a autor prvního skutečně vědeckého systému přírody – K. Linné, a to již v 1. pol. XVIII. stol. Dnes, s odstupem času, lze říci, že neúspěšně. Termín rasa byl zřejmě úspěšnější, anebo ještě spíše, nežlo o problém zase tak aktuální. Rasy byly známy, nikdo o nich nepochyboval a všichni také věděli (byli přesvědčeni), že „barevní“ jsou méněcenní, případně, že je na bílých a moudrých Evropanech, aby barbarské „divochy“ kulturně povznegli. S postupem času názor na rasu doznával sice změny, ale pojem rasy zůstával (viz Dacík 2001). Pátráme-li v historii termínu rasa dál, zjistíme, že se šířil velmi rychle. Nejprve zřejmě pronikl do španělštiny a portugalského (rasa) a nato do francouzštiny (la race). Na tom měl patrně zásluhu i francouzský badatel F. Bernier, který již v 2. pol. XVII. století (1684) rozdělil lidstvo do čtyř velkých ras, byť v tomto směru nebyl první. Následně se pojem dostává dále do angličtiny (race) a němčiny (die Rasse), odkud byl převzat i do češtiny, avšak až v XIX. století (viz Dacík 2001).

⁸⁵ Badatelé se nedokázali sjednotit na celkovém počtu velkých a malých ras a typů, ale většina se shodovala na počtu tří velkých ras a odvozovala je z počtu tří geografických a klimatických pásem na Zemi (Wolf 2000; srov. Dacík 2000, 2001; Geist 1992; Kamín, Machalová 2003; Bakalář 2003). Bakalář (2003) v této souvislosti tvrdí, že „někteří taxonomové rozlišují 60 (i více) druhů ras.

pak zase vzdálenějším, což umožňuje jeho klasifikaci, jeho zařazení do systému podle zvoleného schématu – systému ras (srov. Dacík 2001).

Danics a Kamín (2005) tvrdí, že pojem „rasa“ (který je podle nich sociálním konstruktem, viz níže) v sobě nese čtyři rozdílné významy:

- druhy (například ve formě „lidská rasa“);
- poddruhy *Homo sapiens* (například „negroidní rasa“);
- etnicita nebo náboženství (například jako „irská rasa“ nebo „židovská rasa“);
- sociálně definovaná skupina na základě viditelných, dědičných charakteristik (například „afričtí Američané“ ve Spojených státech nebo „barevní“ v JAR).

Pojem rasa byl v minulosti nejčastěji zaměňován a směřován s pojmem národa či dokonce státu – země (srov. Kamín, Machalová 2003). Zatímco se však na složení národa mohou podílet různé rasové typy i smíšená populace, nelze žádný národ označit za čistou rasu (Wolf 2000).

Část sociálních vědců (na rozdíl od antropologů, resp. Přírodních věd) vnímá celý koncept rasy (či spíše „rasy“) spíše jako fikci či sociální konstrukt (srov. Berger 2003; Kamín, Machalová 2003; Danics, Kamín 2005).

„Rasa“ je pak vnímána jako konstrukt, který je součástí sociální reality společnosti české, resp. evropské stejně jako americké (Kamín, Machalová 2003).

Obecně platí, že existují dva směry. Zastánci prvního tvrdí, že dělení lidí na „rasy“ je v pořádku a nemá nic společného s rasismem, pokud se nehovoří o nerovnosti „ras“. Této teorie je pak rasisty pro jejich potřeby zneužito. Zastánci druhého směru trvají na tom, že již dělení lidí do „ras“ je základní složkou rasismu, bez které by nebyl tím, čím je (Danics, Kamín 2005).

2.1.2.1 Historie rasismu

„Představa vlastní rasové nebo národní nadřazenosti by byla méně znepokojující, kdyby ji nesdílelo tolik různých národů.“

Adcock, C. J.: Základy psychologie, s. 215

Rasismus jako „teorie nenávisti vůči člověku“ vznikl již v první třídí společnosti otrokářské, kde měl ospravedlnit především utiskování a porobení otroků a zároveň zotročování jedněch národů a lidských skupin druhými. Rasistické názory a teorie jsou od těch dob vždy znovu využívány ideology a zastánci otrokářského, feudálního a kapitalistického řádu. Teprve v kapitalistické společnosti však nabyl rasismus své nejzrůdnější podoby a stal se i teoretickou základnou k násilnému ovládnutí jedněch národů druhými – jednou z nejnebezpečnějších ideologií 19. a 20. století (Wolf 2000; srov. Heywood 1994).

Podle Fredricksona (2003) jsou přesudky a diskriminace podporované ideologiemi založenými na tvrzení, že rozdíl mezi lidskými skupinami s odlišnými předky jsou nezměnitelné a nutně se odrážejí na společenském postavení či zařazení. Jejich kořeny lze nalézt už v pozdním středověku. Španělsko šestnáctého a sedmáctého století je pro historii západního rasismu klíčové, protože jeho postoje a praktiky sloužily jako určitý přechod mezi náboženskou netolerancí středověku a naturalistickým rasismem nové doby.

Ucelenější „rasové teorie“ spatřují světlo světa v době, kdy aristokracie ztrácí dosavadní privilegia (18. a 19. století); dále se šíří s konfliktem mezi odpůrci a zastánci otroctví na americkém Jihu, který trval až do konce americké občanské války (1865). V neposlední řadě je výskyt těchto teorií spjat s migrací východních a jižních Evropanů do Spojených států amerických (19. a 20. století) (Danics, Kamin 2005).

Při pokusu o odhadnutí vlivu vědy na rasové postoje v 18. a 19. století si musíme nejprve uvědomit situaci ve společnosti, kde ani

politické špičky, ani vzdělanci nepochybovali o náležitosti rasového třídění s indiány stojícími pod bělochy a s černochoy až někdy úplně na dně (Gould 1998).

Jako první vědecká klasifikace se uvádí dílo francouzského antropologa F. Berniera z roku 1684, který rozdělil lidstvo na čtyři skupiny. Je zajímavé, že třídění lidských ras bylo až do konce 20. století založeno na rozlišování zpravidla tří nebo čtyř hlavních velkých ras a někdy i většího nebo menšího počtu malých ras či typů (Wolf 2000; Dacik 2001).

Hojně byl v této době citován např. názor W. Lawrence z r. 1819, že černoši jsou svou tělesnou stavbou blízcí opicím. Bylo zneužito objevu lícního úhlu holandského lékaře Petra Campera. Ten dokázal, že u člověka docházelo postupně ke zkracování vystupující obličejové partie, přičemž u černochoy je dosud největší prognatie (vysunutí horní čelisti dopředu) obličje. Jiní zastánci rasismu v minulém století se odvolávali na učení Louise Agassize a jeho teorii o zoogeografických oblastech, podle níž se různé druhy živočichů vyvíjely izolovaně na různých místech. Tvrдили, že stejně tomu bylo i s lidskými plemeny, která prý vznikla v různých oblastech nezávisle na sobě, a proto spolu vývojově nesouvisí a jsou mezi nimi zásadní rozdíly (viz Wolf 2000). Zmiňovaný L. Agassiz tvrdil, že „rovnost před zákonem udělená osvobozeným otrokům musí být popudem k nastolení tuhé sociální separace ras“. (Gould 1998: 74)

Novodobý rasismus na evropském kontinentě je spojován se jménem francouzského hraběte, učence, filozofa, diplomata a spisovatele, Josepha-Arthura de Gobineau, který v polovině devatenáctého století vydal čtyřsvazkovou Esej o nerovnosti lidských ras (Essai sur l'inégalité des races humaines, 1853 - 55). Jedná se o syntetické, interdisciplinární dílo založené na historii, antropologii a lingvistice.

Rasu Gobineau považoval za jedinou příčinu rozkvětu a úpadku kultury. Na tomto základě vypracoval všeobecnou rasovou teorii, podle níž jsou k vládě nad ostatními rasami předurčení pouze lidé

s určitými tělesnými znaky a duševními vlastnostmi a schopnostmi (Wolf 2000; Dacík 2001).

Gobineau tvrdil, že rasový princip objasňuje minulost, přítomnost i budoucnost a určuje osud civilizace. Ta se stává dekadentní, když dojde k míšení ras. Žádná rasa není schopna zachovat si čistotu a čím více se mísí, tím více degeneruje. Gobineau akceptoval existenci tří základních ras: žluté, černé a bílé (Wolf 2000). Rozlišovacími znaky jsou znaky antropologické a čistota krve. Germáni podle Gobineau představují rasu nejméně smíšenou, tedy nejčistší, a proto i kulturně nejvyšší (Bláha 1968). Každé rase přisuzoval Gobineau typické vlastnosti:

- Žlutá rasa je popisována jako materialistická a inteligentní, chybí jí fantazie a její jazyk není schopen metafyzického vyjadřování. Černá rasa postrádá inteligenci, je zvržená pro lenost, smyslnost, absenci smyslu pro organizační práci a skutečnou kulturu, stejně tak jako pro morální zbabělost.
- Bílá rasa vyniká velkou energií a inteligencí, smyslem pro čest, odvalu, krásno, ladnost a válečnické umění.
- Árijská rasa, která byla kdysi elitou v Indii a později vytvořila teutonskou tradici, má mezi bílými postavení šlechtu. Jejími typickými rysy jsou láska ke svobodě a cti a kulturní duchovnosti.

Tím však kategorizace ras nekončí, její smysl naopak vzrůstá. Jak totiž pravil autor této rasové teorie, „nejnadanější a nejchopnější je rasa bílá, všechny ostatní stojí na nižším stupni“, přičemž platí teze, že by „nebylo nikdy pravé civilizace evropských národů, kdyby nepanovaly árijské větve“ (Dacík 2001).

Gobineau nebyl antisemita a odsuzoval otroctví, ale svým výkladem dějin lidstva na základě rasové teorie a dokládáním výsadního postavení árijské rasy plně vyhovoval pangermánskému hnutí, které použilo jeho teorii jako pojmový rámec svého nacionalismu a antisemitismu (srov. Wolf 2000; Dacík 2001).

„Gobineau hledal v čistotě rasy jedinou příčinu rozkvětu lidstva a pomocí této rasistické teorie vysvětloval zánik dávných civilizací Egypta, Indie, Fénicie, Řecka i Říma. Tvrdil, že ke kulturnímu úpadku lidstva ve starověku došlo v důsledku smíšení ras, vládnoucí rasy s nižšími a méněcennými rasami přistěhovalců a že k takovému úpadku kultury a lidské společnosti dojde i v moderní době.“ (Wolf 2000: 137 - 138)

Také Anglie měla svého Gobineau v osobě Roberta Knoxe (1798 - 1862), jehož Lidské rasy (Races of Men, 1850) dokládají nadřazenost dvou árijských ras, Sasů a Slovanů (v tomto je například unikátní) a podřazenost Židů. James Hunt (1833 - 69), nadšený stoupenec Knoxův a zakladatel a předseda Londýnské antropologické společnosti, přispěl k rozšíření rasismu snahou zbařit vědu nešťastných předsudků, jako jsou teorie lidských práv a víra v lidskou rovnost. Oba tyto myslitelé věřili, že vlastnosti ras jsou vrozené a neměnné a zahrnují jak fyzickou, tak morální a intelektuální složku lidské osobnosti (Dacík 2001, srov. Wolf 2000).

Je třeba si uvědomit, že celistvou teorií se rasistické myšlení stalo, teprve když vsřezalo sociální darwinismus. Myšlenek „přirozeného výběru“, boje o existenci a „přežití nejsilnějších“ se okamžitě chopili teoretici rasismu; biologický determinismus aplikovaný na humanitní vědy se pro ně stal normou ospravedlňující existující nerovnost nebo nerovnost, kterou je třeba zavést, aby bylo možno obnovit přirozený řád zničený liberalismem, demokracií, francouzskou revolucí nebo marxismem.

„Sociální darwinismus současně s tvrzením o nevyhnutelnosti biologického boje v lidském životě naznačoval, že Árijci (nebo spíš Němci) nemusí degeneraci podlehnout, ale mohou překonat nebezpečí úpadku a degenerace udržováním rasové čistoty. Tato nepokrytá výzva k nelídnému boji mezi rasami a k eugenické reformě padla na přelomu 19. a 20. století v Německu na úrodnou půdu; zásadní práce Ernsta Krause, Otty Ammona, Ludwiga Wilsera a Ludwiga Woltmanna (všichni byli sociální darwinisté) byly vydány v období od začátku devadesátých let devatenáctého století do roku 1910.“ (Goodrick - Clarke 1998: 25 - 26)

Sociální darwinismus sloučený s rasismem okamžitě vedl k de-sakralizaci člověka a asimilaci společenské a fyzické existence. Pro takové rasisty byla společnost organismem řízeným stejnými zákony jako živý organismus, lidský rod byl podřízen stejným zákonům jako ostatní druhy zvířat a lidský život nebyl nic jiného než neustálý boj o přežití. Podle jejich představ patřil svět těm nejsilnějším, kteří jsou také ti nejlepší. Tady vznikla nová morálka (kterou Vacher de Lapouge nazval „selekcionistickou“), která měla nahradit tradiční morálku křesťanskou. Období druhé světové války je vnímáno jako vrchol rasismu a antisemitismu. Rasismus mimo jiné fungoval jako jedna z nejučinnějších technik nacistické propagandy, jejímž cílem bylo ovládnout německý lid a udržet ho pod kontrolou. Rasismus je významným rysem nacistické ideologie, ale v italském fašismu hrál poměrně malou roli. Navíc rasistická doktrína nebyla fašistickým vynálezem a nebyla ani vlastní fašistické ideologii. Dokonce to ani nebyla doktrína, pod kterou by se podepsali všichni ti, kteří nacismus podporovali (O'Sullivan 1995).

Danics a Kamín (2005) dodávají, že lidé v rasistických společnostech:

1. věří ve faktickou existenci „ras“;
2. svým chováním často znevýhodňují (diskriminují) členy jiných „rasových skupin“;
3. své chování ospravedlňují odkazem na biologickou či kulturní nezměnitelnou „méněcennost“ anebo „jinakost“ těchto „druhů“.

Samořejmě, že i problematika rasismu se objevuje při fotbalových utkáních, a to v nejrůznějších formách (v souvislosti s existencí ultrapravicových chuligánských skupin či v provokacích některých skupinek fanoušků).

2.1.2.2 Projevy rasismu při fotbalových utkáních

V západní Evropě je již několik let větší pozornost soustředěna na problematiku skutečného i domnělého rasismu na fotbale. Ten přitom není totožný s fotbalovým chuligánstvím, i když se s ním může prolínat. Bojuje se nejenom proti rasistickým projevům publika (které nemusí být vázány pouze na organizované chuligány), ale např. i proti rasistickým poznámkám mezi hráči. Rasistickými projevy fotbalových chuligánů (a samozřejmě, že nejenom jich) jsou např.:

- hlásání rasistických názorů na hráče odlišné barvy pleti (např. „černí hráči nemají žádnou výdrž“, „černoši neumí hrát v bahně, při sněžení či při ztížených povětrnostních podmínkách“ apod.), které jsou v rasistické scéně ustálenými stereotypy;
- rasistické nadávky, znevažující projevy (bučení či pískot při dotyku takového hráče s míčem, vydávání opičích skřeků na hráče tmavé pleti, házení banánů, slupek od banánů či burských oříšků na černochoy, což má naznačit, že jsou „opice“ apod.), výhrůžky či přímé fyzické útoky hráčům odlišné barvy pleti;
- užívání rasistických hesel (včetně jmen známých rasistů, např. Josefa Mengeleho), chorálů a symbolů, ať již verbálně anebo na transparentech, v chuligánských tiskovinách či na jejich internetových stránkách, včetně chatů (časté je i užití nacistických a neonacistických motivů, které v sobě implicitně obsahují rasistické prvky (Mareš, Smolík, Suchánek 2004).

Rasistické předsudky jsou neviditelnějšími a nejslyšitelnějšími projevy fotbalového chuligánství. Rasismus projevující se na fotbalových stadionech je jedním z největších a nejtýpějších problémů současného fotbalu. Nelze tvrdit, že se jedná o ojedinělé výstřelky, protože tyto akce jsou systematické a plánované. Rasis-

mus je založen na uvědomění si skupinové příslušnosti a odsouzení jiných skupin i jedinců.⁸⁶

Projevy rasismu se týkají buď jednotlivců (pokřiků) či organizovaných skupin (zpívání chorálů, vydávání opičích zvuků atp.). Prudký nárůst rasismu v hledištích stadionů v Anglii podle Carvera a kol. začal v 70. letech a byl zapříčiněn zvyšujícím se počtem hráčů tmavé pleti v anglické lize. Bradbury tento názor dokládá incidentem, kdy byl hráč tmavé pleti John Barnes při svém debutu v dresu anglického Liverpoolu zasypan vlastními fanoušky banány a ořechy na znamení rasistického předsudku podobnosti s opicí. Bradbury přitom dodává, že hráči tmavé pleti nastupovali v anglické lize bez větších problémů od počátku století až do této chvíle (srov. Balcar 2000; Lowless 2002).

Jedna z prvních reakcí na rasistické chování chuligánů vzešla od britských politiků po incidentu v Paříži roku 1984, kdy angličtí chuligáni z fašistické Národní fronty při a po zápase uráželi Francouze. Hned na to v červenci 1984 letěli angličtí fanoušci do Jihoafrické republiky, kde chuligáni znovu uráželi protivníka a britský ministr sportu slíbil prověřit spojení mezi fotbalovými chuligány a fašistickými politickými stranami (srov. Balcar 2000).

V České republice se rasistické pokřiků a chorály objevují od počátku 90. let 20. století, kdy za české, resp. československé fotbalové kluby začaly nastupovat první hráči tmavé barvy pleti. Od devadesátých let až do současnosti jsou projevy rasismu na fotbalových stadionech poměrně medializovány, především díky finančním postihům českých fotbalových zástupců v Lize mistrů⁸⁷ či poháru UEFA.

Ve spojitosti s fotbalovým chuligánstvím došlo k jednomu z nejvážnějších projevů rasismu za několik posledních let při fot-

⁸⁶ Srov. Ultras 15/1999, kde je popisován způsob urážení zimbabwského reprezentanta Kennedy Chihuriho, který byl zasypan banány a pomeranči, a jemuž patřili pokřiků: „Chihuri je opice“ či „banán patří opici“.

⁸⁷ Sparta Praha dostává při účasti v LM často pokuty (např. během sezony 2005 po zápase s Thunem Sparta dostala pokutu ve výši 60 tisíc švýcarských franků, tj. přibližně 1,1 milionu korun).

balovém zápase Slovensko – Anglie (podzim 2002), který musela slovenská strana řešit oficiální diplomatickou omluvou Velké Británii.⁸⁸ Disciplinární komise UEFA potrestala slovenský svaz za rasistické pokřiků pokutou 60 tisíc švýcarských franků.⁸⁹ Slovenský fotbalový svaz se za jednání fanoušků omluvil, slovenský velvyslanec v Londýně dokonce napsal oběma fotbalistům osobní dopis. Podle sira Hermana Ousleyho, který předseda britské protirasistické fotbalové organizaci Kick It Out, se několik hráčů tmavé pleti po tomto incidentu vyjádřilo pro bojkot fotbalových zápasů na kontinentu (Smolík 2004; 2005).

I když jsou projevy rasismu při fotbalových zápasech slyšitelné především na stadionech ve střední a východní Evropě (především v Srbsku, Chorvatsku, Makedonii⁹⁰, Rumunsku⁹¹, Bulharsku, Polsku, Rusku ad.), nevyhnou se rasistické pokřiků, chorály či názory ani zemím jako jsou Francie (Prezident Chirac odsoudil výroky představitelů francouzských socialistů Georgetse Freche, který tvrdil, že za francouzskou reprezentaci hraje mnoho černochů.), SRN⁹², Holandsko, Španělsko⁹³, Itálie (Italský senátor za Ligu

⁸⁸ Tohoto utkání jsem se jako divák zúčastnil.

⁸⁹ Terčem nadávek se tehdy stali hráči tmavé pleti Emile Heskey a Ashley Cole. Rasistické chování Slováků při vítězství anglické reprezentace 12. 10. 2002 v poměru 2:1 vyvolalo na britských ostrovech vlnu pobouření a Angličané se u UEFA dožadovali vysokých trestů.

⁹⁰ Makedonští fanoušci uráželi E. Heskeyho v kvalifikačním zápase Makedonie-Anglie v roce 2003. Tento incident následně projednávala i UEFA.

⁹¹ Během roku 2006 čtrnáct rumunských občanských sdružení obvinilo Steau Bukurešť z podněcování k protiromskému násilí. Při derby zápasech s Rapidem Bukurešť hlasatel podněcoval fanoušky Steauy a upozorňoval na etnický původ soupeřova týmu.

⁹² Bundesligové kluby Alemannie Aachen, Hansa Rostock a Borussia Mönchengladbach zaplatili na podzim 2006 pokuty za rasistické projevy fanoušků v rádech desítek tisíc eur. Další incident se odehrál před MS 2006, kdy ultrapravicová Národnědemokratická strana Německa (NPD) nechala vytisknout letáky, kde je bílý hráč se slogany: „Bílá, nejen barva dresu!“ a „Za opravdový národní tým!“.

severu po MS v Německu prohlásil, že „Itálie porazila tým, který v době za výsledky obětoval vlastní identitu, kdy nominoval černochy, muslimy a komunisty“. Jeho vyjádření však ostře odmítla italská vláda, stejně jako představitelé Francie či Anglie.

King (1997) v této souvislosti uvádí rasistický chorál některých fanoušků anglického klubu FC Chelsea, který je slavný i díky pravicově extremistickému sklonu k násilí.⁹⁴ V únoru 1996 na utkání semifinále ligového poháru mezi Sunderlandem a Leicesterem tisíce fanoušků ze Sunderlandu zpívali chorál „You're just a town full of pakis“.⁹⁵

I proto se anglická fotbalová veřejnost touto problematikou neustále zabývá a snaží se o zavedení vhodné strategie proti rasistickému pokřikování (viz níže). Jako příklad lze uvést, že v Anglii bylo v sezoně 2000/2001 odsouzeno či zadrženo za rasové incidenty během fotbalových utkání 82 osob (srov. Williams 2001).

⁹³ Při přípravě zápasu Španělsko – Anglie v listopadu 2004 španělští příznivci uráželi Shauna Wrighta-Phillipse a Ashleyho Colea tím, že napodobovali zvuky opic. Na tento incident reagoval i Tony Blair, ministr sportu Richard Caborn, i mluvčí protirasistické organizace Kick It Out Piara Power. Rasistické chování je přítomno i ve španělské ligoové soutěži. Incidenty se týkaly např. fotbalových klubů Malaga, Getafe, Atlético Madrid, Albacete, které byly v minulosti již finančně potrestány.

⁹⁴ *One nigger, two nigger, three nigger, four,*

Four make a team and so do many more,

Call them Wes Ham, paint their faces white,

What a bunch of wankers you made overnight.

Dalším rasistickým chorálem je např.:

„Get back on your jam jar

Get back on your jam jar

La, la, la, la, La, la, la, la.“

⁹⁵ Během ME 2000 část anglických příznivců zpívala chorál „I'd rather be a Paki than a Turk“, jako vzpomínku na dva zavražděné příznivce United Leeds v Istanbulu pouhé dva měsíce před evropským šampionátem (Lowless 2002).

Velmi výrazně se rasismus projevuje v Itálii (viz příloha této práce č. 3). Mimořádně aktivní jsou fanoušci Lazio Řím, kteří mají na oděvu portréty Mussoliniho. Když hrál za jejich tým Nizozemec Aaron Winter, při každém nástupu „vítali“ tohoto hráče hákovými kříži a rasistickými urážkami. Lazio bylo dlouho jedním z špičkových evropských klubů, který neměl v kádru žádného hráče tmavé pleti. Lazio z Perugie koupilo italského reprezentativního záložníka Fabia Liveraniho, jehož matka pochází ze Senegalu. Fanoušci přivítali posilu zcela novou vlajkou s hákovým křížem (Kolomazníková, Koukolíček 2002).

Fotbalové federace FIFA a UEFA jsou často kritizovány z nečinnosti v oblasti projevů xenofobie, rasismu a antisemitismu při fotbalových utkáních. Na kritiku odpovídají tyto fotbalové instituce vzdělávacími akcemi a osvětovými programy. Např. 7. července 2001 se v Buenos Aires konal mimořádný kongres FIFA proti rasismu a xenofobii ve fotbale, UEFA ve spolupráci s nevládní sítí FARE (Football Against Racism in Europe) připravila pro kluby i tzv. „desetibodový plán“ pro vypořádání se s tímto fenoménem (srov. Centrum strategických studií 2003).

Centrum strategických studií (2003) uvádí, že fenomén „fotbalového rasismu“ však nelze přeceňovat – často se jedná spíše o snahu vyprovokovat „maloměstřácky slušné fanoušky“, policii či levicová „multikulturální“ média, než o skutečné ztotožnění se s názory rasistů či nacistů. Výsledkem je však tlak ze strany množství antirasistických organizací, hledajících opodstatnění pro svoji činnost, na „vykopnutí rasismu z fotbalových stadionů“ (srov. Centrum strategických studií 2003).⁹⁶

⁹⁶ „Vykopmy rasizm ze stadionow“ („Vykopni rasismus z fotbalových stadionů“) je rovněž polská kampaň zaměřená proti rasismu, šovinismu a nenávisti, které jsou v Polsku prezentovány formou používání neo-fašistické symboliky, zpěvu antisemitických chorálů atp. Tuto kampaň realizuje občanské sdružení „Nigdy Wiecej“, které spolupracuje s FIFA, FARE a vydává protirasistický časopis Stadion. Kampaň je financována i z prodeje hudebních kompilací streetpunkových kapel (Los Fastidios, Klasse Kriminale, The Analogs, Prawda apod.) s názvem kampaně

Odpovědnost za boj proti rasismu nesou také fotbalové kluby⁹⁷, orgány státní správy a nevládní organizace. Vlády by měly koordinovat jejich společné úsilí a podporovat národní sportovní a protirasistické organizace a kluby, které vedou osvětové protirasistické kampaně. Mezi nimi jsou nejdůležitější FIFA a UEFA se svými národními pobočkami.

FIFA navrhla, aby při prvním rasistickém prohřešku byly kluby odečteny tři soutěžní body, při druhém prohřešku šest bodů, při následujících incidentech by měl klub být přerazen do nižší soutěže, a při opakovaných incidentech by bylo mužstvo vyřazeno ze soutěží FIFA.

V minulém roce UEFA rovněž zpřísnila tresty za rasismus. Klubům tak hrozí pokuty ve výši 15 tisíc eur, uzavření stadionu či zákaz hraní na domácím stadionu, kontumace výsledků, odečítání bodů či vyloučení ze soutěží.

Pro boj proti rasismu je nadmíru důležitá existence jasných zákonů. Jako jejich doplněk se doporučuje přijetí zvláštních legislativních opatření pro boj proti rasismu ve sportu. Legislativa by měla mimo zákon postavit všechny činy (nošení vlajek, transparentů či symbolů) nebo verbální projevy (urážky nebo skandování) spáchané na sportovních utkáních, jejichž cílem je vyvolat násilí nebo jiné diskriminující chování proti jakékoli rasové, etnické nebo náboženské skupině nebo jejím členům. V takových případech by pachatelé měli být nekompromisně potrestáni. Legislativa by rovněž měla vyloučit jakýkoliv další možný útisk, a to jak individuální, tak institucionální (Rada Evropy 2006).

⁹⁷ „Wykopmy rasizm ze stadiónow“ ve vydavatelství Jimmy Jazz Records (viz Wykopmy rasizm ze stadiónow /MC/, a dále v textu).

⁹⁷ AC Sparta Praha se připojila k mezinárodní kampani „Stand up, speak up“ (Vstaň, ozvi se) a nastoupila v černobílých dresech během jara 2005. S touto kampaní byla spojena otázka, kterou vyslovil Gery Neville z Manchesteru United, když upozornil na fakt, že tato kampaní firmy NIKE mohla být ve skutečnosti jen reklamou a nikoliv skutečnou a účinnou kampaní.

FIFA i UEFA vytvářejí speciální fondy na kampaně proti rasismu, kam plynou peníze z pokut uložených fotbalovým klubům a z prodeje propagačních triček, dresů a dalších předmětů. FIFA rovněž založila pracovní skupinu pro potírání rasistických projevů na stadionech, která je složena z bývalých hráčů a trenérů.

Místopředseda UEFA Per Ravn Omdal v roce 2005 apeloval na poslance v Evropském parlamentu, kde se snažil získat podporu poslanců pro boj proti rasismu (bližší v kap. 6.3).

Rasistické projevy, především pískání a bučení na hráče jiné barvy pleti se týkalo například K. Chihuriho, zimbabwského reprezentanta, hrajícího za Viktorii Žižkov a dalších.

Politickým problémem se stává fotbalové chuligánství i při projevech ultrapravicového extremistického chování, které je spojeno s propagací fašismu a nacismu. Na fotbalových stadionech v ČR jsou někdy vyvolávány nacističtí zločinci (Mengele, Hitler), lze se setkat i s hajlováním, vyvoláváním hesla „osm, osm, osmdesát osm“ v 88. minutě zápasu⁹⁸ či pokřiky: „racists, fascists, hooligans“ atp.

Příkladem rasistického postoje z české fotbalové ligy může být transparent části fotbalových radikálů Sigmy Olomouc (při zápasu mezi Sigmou Olomouc a FC Slováckem z podzimu 2006) „Rasismus je víc než klubismus“ (viz příloha č. 6).

2.1.3 Antisemitismus

Velký sociologický slovník definuje antisemitismus jako „nepřátelský vztah vůči Židům, kteří žijí v různých zemích v diaspoře nebo ve státě Izrael“ (Kol. 1996: 82)

Antisemitismus⁹⁹ lze definovat jako nepřátelství nebo předpojatost vůči Židům¹⁰⁰ jako představitelům židovského nábožen-

⁹⁸ 88 – kryptogram pro Heil Hitler.

⁹⁹ Slovo antisemitismus označuje nenávisť nebo předsudky vůči Židům i veškeré činy vyplývající z tohoto přesvědčení. Doslova vyjadřuje ideu odporu (předpona „anti“) vůči Semitům (Pavlát 1998).

ství judaismu, etnické skupině nebo rase (stov. Heywood 2004). Jeho součástí jsou také předsudky a stereotypy (Hofírek 2005). Přestože samotné slovo antisemitismus odkazuje ke všem semitským národům, bývá tohoto termínu téměř výhradně používáno pro označení nepřátelství vůči židovskému národu. Jde o formu xenofobie, která může mít různé formy, od osobní nenávisť až k institucionalizované násilné perzekuci. Antisemitismus se projevuje různými formami, od opovržení ke způsobu života Židů přes právní diskriminaci až po pogromy a genocidy. Nejčastěji bývá antisemitismus vyvoláván, aby odvedl pozornost od jiných společenských problémů nebo aby „stmeloval národ“ proti společnému nepříteli (Žaloudek 1999).

Slovo antisemitský (německy antisemitisch) pravděpodobně poprvé použil roku 1860 židovský učenec Moritz Steinschneider ve spojení „antisemitské předsudky“ („antisemitische Vorurteile“) (Hofírek 2005). Označení antisemitismus užil i německý protizhíдовský aktivista Wilhelm Marr roku 1879 v knize Cesta k vítězství německví nad judaismem („Weg zum Siege des Germanentums über das Judentum“). Termín byl libozvučným vyjádřením termínu „Judenhass“ – nenávisť k Židům – s cílem, aby se tato nenávisť zracionalizovala a byla uznána vědecky (Pavlát 1998, Hofírek 2005).

Podle tradice jsou semité potomky Semovými, který byl synem Noemovým. Patří k nim většina národů Blízkého východu. Ve své první systematické podobě měl antisemitismus charakter náboženský. Odrážel se v něm nepřátelský postoj křesťanů k židům, zakládající se na údajné spoluvně židů na popravě Ježíšově a na jejich odmítání uznat Ježíše za syna božího (Heywood 2004, stov. Pavlát 1998).

¹⁰⁰ Termín „Žid“, resp. „žid“ byl v průběhu staletí asociován s koncepty, stereotypy a krivými obviněními, které společně zformovaly negativně složený obraz na úrovni vědomé i emotivní, často bez jakéhokoliv vztahu k reálně existující židovské společnosti (Hofírek 2005).

Antisemitismus lze rozdělit na:

- náboženský motivovaný (tzv. pohanský a křesťanský anti-judaismus);
- ekonomický¹⁰¹;
- nacionalistický (nepřesně též národnostní);
- rasistický;
- politizující;
- historizující (popírání šoa);
- globální (Danics, Kamín 2005).

Podle Koordinačního fóra pro měření antisemitismu v Evropě vzrůstá počet násilných činů, které se dají označit jako antisemitické. Jde o útoky na židovská zařízení, znesvěcování synagog a hřbitovů a v neposlední řadě o útoky na jednotlivce. Zatímco v západní Evropě počet těchto incidentů spíše stagnuje, v Evropě východní jejich frekvence vzrůstá. Pokud bychom však sledovali absolutní hodnoty počtu násilných aktů antisemitismu, na prvních dvou místech s nejsilnějšími projevy jsou Francie a Británie, tedy země s početnou muslimskou menšinou (Hofírek 2005).

Antisemitismus však není pouze postoj ke skutečným žijícím Židům, nýbrž je také postojem k Židům/židům imaginárním, vykonstruovaným (Hofírek 2005).

2.1.3.1 Projevy antisemitismu při fotbalových utkáních

Antisemitismus je často spojován i s fotbalem. Antisemitismus týkající se hráčů byl zaznamenán již ve 30. letech, když fotbalisté pražského DFC (Deutscher Fussball Club) po roce 1933 cestovali na několik přátelských utkání do říše, přičemž hráči židovského

¹⁰¹ Ekonomický antisemitismus se začal formovat ve středověku a projevovale se v něm něcht' k Židům jako profesionálním lichvářům, zástavárníkům a obchodníkům. Židé nemohli vstupovat do řemeslnických cechů a nesměli vlastnit pozemky (Heywood 2004).

původu Taussig, Schillinger nebo Mahrer se nemohli utkání účastnit (srov. Zikmund 2004).

I dnes napadají fotbaloví příznivci fotbalisty židovského původu. Na fotbalových stadionech se objevují i prvky antisemitismu¹⁰², které lze chápat jako latentní, protože označení soupeřící skupiny za židy nehodnotí skupinu podle náboženství či rasové příslušnosti, ale je myšlena jako urážející vulgarity jiné chuligánské skupiny. S těmito nadávkami se můžeme na fotbalových utkáních setkat běžně.

V České republice jsou chuligáni i fanoušci nazýváni židy, často je slyšet pokřiky „Jude – Slavia“ či „židovská Slavia“ (při ligových zápasech Slavie Praha je to častýjev, např. při derby s AC Sparta Praha v letech 2004, 2005, 2006). Dalším chorałem na adresu příznivců FC Baník Ostrava je např. „Vy jste špína české ligy, vy jste přece polští židi“ či slogan „Polští židi“ (běžný při kterémkoliv fotbalovém střetnutí mužstev Ostravy a Prahy).

Na urážlivé pokřiky ze strany spartánského kotle „Jude-Slavia“ reagovala na podzim 2007 i Židovská obec v Praze, která upozornila vedení klubu AC Sparta Praha na projevy antisemitismu během fotbalových utkání.

Rovněž lze dodat, že s podobnými projevy (pokřiky, chorály, slogany) se lze setkat téměř v celé Evropě. Některé fotbalové kluby jsou s židovskou komunitou spjaty historicky (Ajax Amsterdam, Tottenham Hotspur, MTK Budapešť ad.), takže i samotní chuligáni se často identifikují a označují za židy (včetně některých příznivců Slavie Praha).

I některá pohárová utkání izraelských fotbalových týmů mohou pro pořadatele znamenat zvýšená bezpečnostní rizika. Posledním významným incidentem bylo utkání poháru UEFA mezi Paris St. Germain a Hapoelom Tel Aviv. Po vzájemném utkání skupina přibližně 150 radikálních domácích příznivců (údajně s pokřikem „Francie Francouzům“ a antisemitskými pokřiky) pronásledovala příznivce Hapoelu Tel Aviv, kterého střelbou v sebeobraně uch-

¹⁰² Antisemitismus je v textu chápán jako postoj nebo ideologie náboženské, národnostní a rasové nesnášenlivosti vůči Židům (Kol. 1999).

ránil policista v civilu. Na následky střelby zemřel 24letý fanoušek Julien Quemener, po jehož smrti ultras Paris St. Germain prošli Paříží a následný ligový duel mužstva musel být odložen (srov. Ultras 49/2007: 18 – 19).

Jako další případ antisemitismu lze uvést utkání šesté německé ligy mezi berlínským mužstvem TuS Makkabi a VSG Altleinicke, kdy domácí mužstvo opustilo hřiště na protest proti antisemitským heslům a pokřikům ze strany hostujících fanoušků, jako např. „židi do plynu“, „Osvětím je zpátky“ či „Führer, Führer!“.

V následujících letech lze očekávat, že antisemitismus bude mít stoupající tendenci především při zápasech mezi izraelskými fotbalovými mužstvy či reprezentací Izraele a mužstvy, jejichž příznivci jsou arabského původu (např. ve Francii či Španělsku).

2.4 Nacionální šovinismus

Zahraniční hráči musí udělati místo domácím. – Ale i mezi státními příslušníky se musí dávat přednost Čechům.

Nedělní list, 13. 11. 1938, s. 15

Před lety vyhrával Liverpool s britskými hráči, Bayern s německými a Ajax s nizozemskými. Ale to už dávno není pravda. Národní hranice v Evropě mizí, a nikde jinde to není patrnější než ve fotbale.

Goodhead, G.: My proti nim. Putování po nejvýznamnějších fotbalových utkáních světa, s. 19

Do souvislosti s pravicovým extremismem bývá často dáván nacionalismus. I vymezení nacionalismu je však provázáno značnou heterogenitou přístupů jednotlivých autorů, stejně jako pojetí národa. V určitém kontextu nemusí být nacionalismus chápán

v negativních, ale naopak pozitivních souvislostech. Nacionalistické prostředí konkrétní země determinuje i „míru nacionalismu“ u většiny subjektů příslušného politického spektra (včetně demokratikých), a proto mnohdy přímá vazba nacionalismu na extremismus neexistuje. (Mareš 2003a: 59)

Přesto nacionalismus může mít a má v mnoha zemích agresivní a militaristickou pověst, která se diametrálně liší od principiálního učení o národním sebeurčení. (Heywood 1994: 149)

Tento agresivní nacionalismus nazýváme nacionálním šovinismem, pro nějž je charakteristická víra v nadřazenost nebo převaha vlastního národa.¹⁰³ (srov. Heywood 1994).

Šovinismus nepovažuje národy za rovnoprávné v jejich právu a sebeurčení, protože některé národy mají údajně takové kvality a rysy, které zdůvodňují jejich nadřazenost nad ostatními. (Heywood 1994: 150)

Nacionální šovinismus se přizívá na pocitu intenzivního, až hysterického národního fanatismu, protože je založen na jasném dělení na „oni“ a „my“. (Heywood 1994: 149 - 151)

V politice se nacionální šovinismus obvykle promítá v rasistických ideologiích, které dělí svět na „vnitřní skupinu“ a „vnější skupinu“, přičemž „vnější skupina“ se stává obětním beránkem za všechna příkoří a frustrace „vnitřní skupiny“. Není proto náhodou, že šovinistická politická učení jsou živnou půdou pro rasistické ideje. (Heywood 1994: 151).

Projevy nacionálního šovinismu lze v Československé kopané zaznamenat již ve 30. letech 20. století, kdy Nedělní list informoval v sérii článků o „cizinecké legii“ v domácí soutěži. Nedělní list požadoval, „aby náš sport byl veden jen národně, tedy pouze Čechy, a aby byl i na hřištích, závodních drahách, tenisových dvorcích a všude, kde se provozuje, reprezentován jen našimi lidmi. Jednak proto, že jsme se z minulosti přesvědčili o nespolehlivosti cizorodých živlů a pak přece nemůže nikoho těšiti, chlu-

¹⁰³ Termín je odvozen od Nicolase Chauvina, francouzského vojáka fanaticky oddaného Napoleonovi.

bli se cizím peřím. Tedy český sport pro české lidi!“ (Nedělní list 1938: 15).

Danou problematikou se zabýval i A. Hitler, který v souvislosti s národními symboly Protektorátu Čechy a Morava objasňoval, že „nelze strpět, aby v případě zahraničního sportovního vítězství mužstva Protektorátu Čechy a Morava byla hrána česká národní hymna a vyvěšována česká vlajka“. Podle Hitlera měla být hrána německá hymna a vyvěšována německá vlajka (Kokoška 2006).

V současné době se fotbalová utkání mezi jednotlivými státy, především v rámci kvalifikace na ME nebo MS či utkání na těchto šampionátech, z politologického hlediska stávají v určitém smyslu „celonárodní událostí“. ¹⁰⁴ Poznámky směřující k soupeřovému mužstvu i fanouškům se prezentují jak ve verbální, tak v písemné formě (transparenty, vlajky apod.). ¹⁰⁵

Během války o Falklandy (1982) se konalo Mistrovství světa ve Španělsku, během něhož bylo možno shlédnout i transparent s nápisem Soccer's Task Force, který na podporu vojenských kroků své vlády vyvěsili fanoušci Anglie. Během téhož mistrovství vyvěsili transparent také skotští fanoušci, kteří při fotbalovém utkání proti SSSR vyvěsili transparent s nápisem „Alcoholism vs. Communism“. ¹⁰⁶

¹⁰⁴ „Národ je kulturní entita, soubor lidí se společným jazykem, vírou, podobnými tradicemi atd. Pojem „rasa“ na druhé straně vyjadřuje víru v biologické či genetické rozdíly mezi lidmi (Heywood 1994: 174).

¹⁰⁵ Vyřrocený nacionalismus se projevil při přátelském fotbalovém utkání Francie – Alžírsko, který se konal 6. 10. 2001 v Paříži. Utkání mělo symbolicky ukončit nevráživost obou států, která se táhne historií od poloviny 20. století, kdy v Alžírsku začala válka za nezávislost na Francii. Do té doby totiž bylo Alžírsko francouzskou kolonií. V 75. minutě však na hřiště vnikli příznivci Alžírsko a rozhodčí musel utkání ukončit. Vítězníci tak pokazili jedinečnou možnost k symbolickému smíření obou národů.

¹⁰⁶ I když Williams (2001) poznamenává vzrůst nacionalistických témat u radikálních skotských fanoušků, lze tento transparent spíše hodnotit jako recesi a projev karnevalového a ironizujícího vystoupení skotských příznivců (kteří jsou mj. proslulí svým kladným vztahem k alkoholu).

Jako jiný příklad lze uvést chování fanoušků Celticu a Rangers v Glasgow.¹⁰⁷ Protestanští fanoušci Rangers z Glasgow pískali i při minutě ticha k uctění památky Johna F. Kennedyho, katolika a původem Ira. Naproti tomu se hudební repertoár fanoušků znepráteného Celticu skládá z irských protestních písní, je podmalován slogany IRA a hodil by se spíše k protibritské demonstraci v Belfastu než k fotbalovému zápasu (Ultras 19/1999: 23). Vzájemné urážky nejsou charakteristické pouze pro fanoušky. Pokutu 5 tisíc liber musel v průběhu roku 2004 zaplatit obránce Robert Malcolm z Glasgow Rangers za hanlivou poznámku na papeže Jana Pavla II., kterou připsal jednomu fanouškovi ke svému autogramu. I tak se prezentuje nacionální šovinismus, který zvyrazňuje rozdílné náboženství jednotlivých chuligánských skupin.

Nacionální šovinismus při fotbalových utkáních se projevuje především v situacích, kdy je prostoupen celou společností. Tak tomu bylo i při rozpadu států bývalého sovětského bloku.

I během existence Československa se často v ochozech stadiónů objevovaly projevy nacionálního šovinismu. Houška a Zemánek (1996) popisují, že na utkání v roce 1980 Sparta Praha – Slovan Bratislava se skandovaly tyto nacionalistické pokřiky: „Bij Maďara do hlavy“ nebo „Ria, ria, Hungaria!“. Z ochozů přilétla v jednom vypjatém okamžiku dokonce láhev, takže disciplinární komise vyměřila Spartě nejen finanční pokutu, ale v posledním podzimním kole uzavřela letenský stadion!

Při rozpadu československé federace bylo zaznamenáno několik střetů, které byly vyprovokovány rozpadem federace a zvýrazněnými nacionalistickými náladami (viz Bazal ročník 1993). To odsuzovali i někteří starší fanoušci, kteří v dřívějších letech navázali kontakty s fanoušky jiných klubů (například Ostrava – Trnava, Sparta – Košice).

¹⁰⁷ Od svého prvního zápasu v roce 1890 spolu Celtic a Rangers hráli už více než třítapadesátkrát. Mimo hřiště došlo v posledních pěti letech k osmi vraždám a počet zadržovaných za ublížení na těle se v dnech konání derby ve Skotsku ztrojnásobuje (Goodhead 2004).

Na fotbalových stadionech se často ozývaly i slovní nacionalistické výpady, např. pokřik „Bi a bi, bi Slováka do hlavy!“, zatímco slovenští příznivci odpovídali pokřiky „Češi peši do Prahy“ nebo „Bi Pražáka do hlavy“. Další skandování na slovenských fotbalových stadionech v období společného státu bylo např. „Kto vypadne z ligy: Maďari a Židi!“ (Harsányi 2005).

Rozpadu jugoslávské federace už několik let předem předcházely násilné střety mezi jednotlivými národnostně zaměřenými chuligánskými skupinami, které vyvrcholily během roku 1989 (nejenom) střety mezi srbskými, makedonskými a chorvatskými chuligánskými skupinami (ale i obyčejnými příznivci fotbalových klubů jako Crvena Zvezda¹⁰⁸, Hajduk Split, Dinamo Záhřeb, Partizan Bělehrad).¹⁰⁹

Brkicová (2006) prezentuje docela rozšířený názor, že zápas mezi Dynamem Záhřeb a Crvenou Zvezdou Bělehrad znamenal začátek války Chorvatska za nezávislost. Na začátku zápasu se příznivci obou táborů poprali v ochozech i na hřišti. Policie ovládaná Srby chorvatské fanoušky bila, přičemž srbským dovolovala, aby se vyřádili – a narůstající zklamání Jugoslávii tak vyšlo na povrch.

O tom, že v těchto oblastech je nacionální šovinismus stále živý, svědčí i incident, kdy bylo přibližně 150 příznivců srbského celku Rad zatčeno poté, co na podzim 2006 vykřikovali hesla „Srbsko pouze pro Srby“ a „Pryč s muslimy“. (Následně byli obviněni z podněcování k rasové a etnické nenávisti.)

¹⁰⁸ Na začátku občanské války v Jugoslávii sestavil Željko Raznatović, později zvaný Arkan, z tvrdého jádra fans CZ Bělehrad srbskou bojovou jednotku Tygrů, která se podílela na genocidě jiných národů. Tato jednotka byla obecně známa svou krutostí, vypalováním vesnic apod. (srov. Mareš, Smolík, Suchánek 2004).

¹⁰⁹ V Novim Sadu (1989) byl incident vyprovokován pokřikem „Od Sarajeva po Irán bude muslimský hřbitov“, který byl adresován příznivcům FK Sarajevo (srov. Football Factory 22/2003).

Vzájemná národnostní nenávisť mezi Srby a Chorvaty se projevila dokonce i během Australian Open, kde se strhla bitka mezi tenisovými fanoušky obou států.

Nacionální šovinismus se nemusí týkat jen projevů, které upřednostňují národ, ale mohou ho i hanobit (za zákroky v mezinárodní politice, za příkoří v historii atp.).

Vyjádření nespokojenosti s politikou určitého státu jsou konfrontovány i české fotbalové stadiony. Na jaře roku 1999 se tak často na stadionech ozývala podpora Slobodanu Miloševićovi a zásah NATO proti Srbsku se promítl i do skandování „Fuck the USA“ (srov. Football Factory 14/1999: 9).

Projevy fotbalových fanoušků, které do hry vnášíj nacionalistické vášně, neúměrně zvyšují bezpečnostní rizika při zápasech (jako příklad lze uvést zápasy mezi kluby Řecka a Turecka, Chorvatska a Srbska, Anglie¹¹⁰ a Turecka atp.).¹¹¹

Některé projevy nacionálního šovinismu lze najít na transparentech či vlajkách vystavených během fotbalových utkání. Vět-

¹¹⁰ Mimo rasistické tendence se britští fotbaloví chuligáni zaměřují také na myšlenky loajalismu. Známost jejich napojení na polovojenské oddíly jim přinesla respekt a podporu u chuligánů, kteří jinak ignorují rasistické ideje. U fotbalových chuligánů se podpora Unionistů a tedy i tláhnutí k loajalismu odvíjí od jejich silného anglického nacionalismu. Většina chápe IRA jako organizaci, která „zabíjí naše kluky“ a proto si zaslouží nenávisť. Nenávisť vůči IRA a potažmo Irsku obecně se stala úhelným kamenem identity anglických fotbalových chuligánů, projevuující se i skandováním „neustoupíme IRA“, které se často objevuje v závěrech zápasů Anglie na cizích hřištích (Lowless 2002).

¹¹¹ Při zápasu mezi Panathinaikosem Atény a Fenerbahce Istanbul v poháru UEFA na podzim 2002 se sešel předseda řeckého fotbalového klubu s vysokým policejním důstojníkem a prezidentem Panathinaikosu a dohodli se na mimořádných bezpečnostních opatřeních. Na fanoušky dohlíželo přes tři tisícovky (!) policistů včetně speciálně vycvičené jednotky na potlačování násilí fotbalových rowdies (srov. Sport 14.11. 2002, s. 6).

šinou urážejí samotné představitele státu či národní hrdiny¹¹², rovněž se mohou vyjadřovat ke sporným politickým otázkám, mohou je ironizovat apod.¹¹³ Transparentem českých fanoušků „Rakouský fotbal NE, Temelín ANO“ prezentovaným při reprezentačním zápase mezi Rakouskem a Českou republikou (11. 10. 2003) se zabývala Disciplinární komise UEFA, která se rozhodla udělit pokutu Českomoravskému fotbalovému svazu. Disciplinární komise UEFA sleduje i projevy šovinismu a promítání politických záležitostí do fotbalu a trestá prohřešky pokutováním jak jednotlivých fotbalových klubů, tak i fotbalových svazů.

Přesto se některé chuligánské skupiny snaží na nacionalistickém šovinismu profílovat a často se vyjadřují k otázkám národa, jeho vnímání, historickým souvislostem a budoucnosti národa.¹¹⁴

V posledních letech se projevy nacionálního šovinismu projevují i v zápasech mezi národními týmy Slovenska a Maďarska.¹¹⁵

Zcela nelogicky rovněž vyzněl požadavek předsedy Mezinárodní fotbalové federace z roku 2006 Seppa Blattera, který prohlásil, že by se před vzájemnými zápasy neměly hrát hymny, jelikož vyvolávají nacionalistické vášně.

¹¹² Při utkání fotbalové kvalifikace na ME 2004 mezi Slovenskem a Tureckem visely vlajky s nápisy „Atatürk byl Gay, Mohamed je Žid“.

¹¹³ Při reprezentačním zápase mezi Rakouskem a ČR byla vyvěšena vlajka „Österreichischer Fussball nein - Temelin, ja!“

¹¹⁴ „My přece chceme v budoucnu žít v uspořádaném právním státě, který je pevně veden ke svým cílům. Chceme žít ve společnosti lidí, kteří jsou pyšní na to, že jsou Češi, a ne v té dnešní, plné tupců, plné malosti a chabé víry v sebe.“ (Hooligan 1996: 6)

¹¹⁵ Kvalifikační střetnutí mezi Slovenskem a Maďarskem dne 31.3. 1999 v Bratislavě bylo Evropskou fotbalovou federací zařazeno do kategorie rizikových zápasů. Domácí příznivci během utkání rozvinuli transparent „Ungarn – Nein Danke!“, který byl odstraněn až v 41. minutě zápasu za asistence policie SR. Celé střetnutí, které vysílala veřejnoprávní stanice STV, bylo přehlušováno vykřiky a skandováním „Nech žije Slota“ (srov. Milo 2004).

2.2 Symbolika

At už Turci věřili čemukoli, byli na to hrdí. Ti ubodaní fanoušci Leedsu údajně měli urážet tureckou vlajku a bylo evidentní, že něco takového udělat opravdu nikdy nesmíte.

Goodhead, G.: My proti nim. Putování po nejvýznamnějších utkáních světa, s.161

Pro člověka je charakteristická symbolická komunikace, tj. komunikace pomocí specifických symbolů (řečových, výrazových, znakových) (srov. Nerudová 1989).

Slovo symbol pochází z řeckého symbollein (spojovat, sdružovat) a označuje slova, obrazy nebo předměty, které kromě vlastního konkrétního významu vyjadřují další informace a souvislosti, postoje a někdy i celou ideologii. Symboly mohou mít pro jedince i kolektiv vysokou emoční hodnotu, dokážou sjednocovat i polarizovat, burcovat i usmiřovat.

Symbolem se obvykle označují věci neznámé, které se jeho prostřednictvím přibližují porozumění jednotlivce stejně jako skupiny (Zbořil 2004b; srov. Nerudová 1989).

Slovo symbol je v češtině používáno v několika významech. Podle Mareše (2006) symbol znamená:

- 1) „něco konkrétního, co slouží jako konvenční znak pro něco abstraktního“;
- 2) „grafický znak“;
- 3) „konvenční, arbitrární znak“;
- 4) znak (státu, města, hnutí apod).

Zjednodušeně lze symbol chápat jako znak, který má pro ty, co jej přijímají, určitý širší význam než pouze svou původní podobu. Symbolem se může stát pojem, gesto, děj, barva, zvuk (např. hudební skladba či skandovaný pokřik), geometrický obrazec, zobrazení určité osoby (případně osoba samotná) apod. (Mareš 2006).

Symbyly působí na lidi ve dvou fázích. V první fázi se určité skupiny přikláníjí k symbolům v dobách velkých životních zvrátů

a krizí, kdy se jim hroubí představy o životě a nedaří se jim uspokojovat své aspirace. Symbol se stává rychle modlou, na kterou se osoba upne, hledá v ní jakousi ochranu a věří ve vyřešení zdánlivě beznadějně situace. Symbol zdánlivě zastupuje sociální realitu. Pohlcením symbolikou začínají tito jedinci měnit i představu o sobě, společnosti a sociální realitě. Logickým výsledkem pak může být i vliv symboliky na osobnost, žebříček hodnot apod. (srov. Milo 2004).

Druhá fáze je typická integrací do hnutí či subkultury, v našem případě do subkultury fotbalových chuligánů – ultrapravicových či ultralevicových.

Tak jak je na vlajkách možno spatřit nevhodné nápisy (vulgární, s extremistickým podtextem), jsou i některé symboly vnímány jako symboly zastupující či přímo propagující určité ideologie (nacismus, fašismus, komunismus¹¹⁶ či anarchismus). Historické kořeny používání symbolů sahají do dávnověku, kdy pomocí symbolů, značek a jiných grafických projevů byly vyjadřovány pocity, myšlenky i události. K nejstarším dochovaným symbolům patří tzv. runové písmo. (srov. Chmelík 2001: 78)

Runové písmo se objevuje i na vlajkách jednotlivých fotbalových gangů (např. tzv. Sig-Rune či Leben-Rune).¹¹⁷ Často lze na vlajkách zahlédnout symboliku, která by mohla být označena jako extremistická. Chmelík (2001) rozdělil symboliku extremistických hnutí takto:

A: Symbolika se zjevným rasovým motivem (viz příloha práce č. 4).¹¹⁸

¹¹⁶ V této souvislosti je zajímavý i transparent brněnské skupiny Torcida vyjadřující antikomunistický politický postoj s textem: „Smrt komunismu“.

¹¹⁷ Runa je starobylé, germánské hláskové písmo - Futhark, s pravděpodobnou dobou vzniku kolem III. století po Kristu (srov. Klimeš 1998, Mareš 2006).

¹¹⁸ Tyto symboly anticipují rasový motiv, svým grafickým provedením navozují nebezpečí porušování práv a svobod občanů, v historii lidstva

B: Symbolika s latentním rasovým motivem.¹¹⁹

C: Symbolika prosta rasového motivu (Chmelík 2001).¹²⁰

Mareš (2006) však k tomuto rozdělení symbolů poznamenává, že „důležitá je vazba symbolu na hnutí s určitými zákonem zakázanými cíli, případně jeho hanobící či nenávist podnětující vyznění anebo souvislost s určitým přesvědčením pachatele, které jej vede k páchaní trestné činnosti předjímané určitými výše uvedenými kvalifikovanými skutkovými podstatami trestního zákona“ (Mareš 2006: 6)

K symbolice vztahující se k fotbalovým utkáním lze poznamenat, že i díky symbolům dochází ke ztotožnění a sounáležitosti skupiny příznivců jednoho mužstva a odlišení se od „cizí“ skupiny. Tyto symboly slouží i jako zástavy jednotlivých skupin, které o ně „soupeří“. Stávají se případy, kdy jedna skupina „oloupí“ nepřátelskou skupinu o její propriety, čímž dává najevo své vítězství. Většinou se jedná o skupiny fotbalových chuligánů, kde počet získaných šál jiného gangu je rozhodujícím ukazatelem (srov. Smolík 2001).

Nejznámějším symbolem, který se objevuje na všech stadionech po celém světě, je vlajka s anglickým křížem (vlajka sv. Jiří¹²¹). Ta může v jistém kontextu znamenat i přihlášení se ke ko-

jsou jednoznačně spojeny s rasovou, národnostní, náboženskou diskriminací (viz Chmelík 2001:163).

¹¹⁹ Rasový, antisemitský, protináboženský charakter těchto symbolů není obecně zřejmý ani známý. Z hlediska společenské nebezpečnosti nejsou veřejností tak zcela jednoznačně považovány za společensky závadné (viz Chmelík 2001:163 - 164).

¹²⁰ Tyto symboly jsou prosty rasového obsahu či motivu, zpravidla jsou obecně zavrhovány z morálního hlediska pro svůj obvykle vulgární nebo jinak nevhodný obsah a způsob prezentace (viz Chmelík 2001:164).

¹²¹ Perryman (2006) upozorňuje, že vlajka sv. Jiří je od 90. let vlajkou multikulturní Anglie, která slibně vlaje a je v nynější době nošena černošskými či asijskými anglickými fanoušky stejně jako bílými. Samozřejmě, že zde přetrvávají ti, kteří definují své „angličanství“ v rasistických termínech, ale přesto jde nepochybně o úspěch.

řenům vzniku samotného chuligánství. Přihlášení se k anglické tradici naznačuje i vyvěšování vlajky Velké Británie.

Dalším typickým výrazem chuligánské totožnosti jsou symboly jednotlivých chuligánských gangů. Jsou prezentovány na vlajkách, šálách nebo oblečení a napomáhají pocitu ztotožnění a sounáležitosti skupiny příznivců jednoho mužstva. Symboly umožňují jasné odlišení skupin¹²² a při fotbalových utkáních hrají důležitou, ne-li nejpodstatnější, roli (státní vlajka při reprezentaci, vlajka klubu či skupiny při ligovém utkání).¹²³ Symbolem pro fanouška může být replika dresu, klubová šála, odznak, kšiltovka nebo vlajka klubu, pro chuligána je to šála, tetování i vlajka jednotlivé chuligánské skupiny. Jedná se o podstatné kritérium, které odděluje fanoušky od chuligánů. Nošení těchto symbolů je charakteristické pro fotbal, i jiné kolektivní hry. Díky těmto symbolům tak probíhá identifikace, ať s mužstvem či se skupinou chuligánů.

Na fotbalových stadionech se často objevuje symbolika, která může souviset s extremismem. Jak vyplývá z pozorování, symbolika související s fotbalem je značně specifická, tudíž je obtížné některé symboly užívané na fotbalových stadionech vztahovat

¹²² Samotné užívání symboliky fotbalovými chuligány by stálo za podrobnější studii. Běžné je vyvěšování anglických národních vlajek, vlajek s anglickým křížem sv. Jiří, vlajky obsahující keltské kříže či smrtihlava (Totenkopf). Některé transparenty používají hesla spjatá s nacistickou propagandou atp. „Použití symbolů, které byly používány i ultrapravicovými organizacemi, na transparentech vyvěšovaných na stadionech, ale nelze vždy hodnotit jako vyjádření příslušnosti k pravicově extremistickému spektru. Někdy mohou být např. keltské kříže či Sig-rune využívány pouze pro svůj efektivní vzhled.“ (Mareš, 2003: 435, srov. Mareš 2006). V zahraničí nejsou neobvyklé vlajky s Che Guevarou, marihuánovými listy či komunistickou symbolikou.

¹²³ Jeden z posledních projevů se odehrál na Slovensku, když v listopadu 2006 čtyři mladíci z Humenného v obci Bankovce vyvěsili během fotbalového utkání podomácku vyrobené transparenty a vlajky s extremistickými a nacistickými symboly. Na transparentech se tak objevily mj. runové nápisy SS či nápis Hammer Skins.

k symbolice extremistické¹²⁴ (srov. Galera News 61/2000; 69/6000; 3. Félidö 71/2001; 96/2004; Symbole rasistowskie 1996).

Přesto se při některých fotbalových utkáních (především v zahraničí) objevují symboly, které lze dávat do souvislosti s extremismem: svastika¹²⁵ (hákový kříž), říšské válečné vlajky z let 1935 - 1945, nacistické orlice, totenkopf či keltské kříže¹²⁶ (např. při zápase mezi 1. FC Brno a Baníkem Ostrava se objevila vlajka s keltským křížem; srov. Football Faktory 46/2006) a runy¹²⁷, stejně jako pěticípé rudé hvězdy, symbolika zkříženého srpů a kladiva, portréty V. I. Lenina, Ernesta Che Guevary či anarchistické symboly (A v kruhu) atd. (srov. Mareš 2006; De Babbedgeell 1/2000/2001 - 9/2002).

S rozvojem komunikačních technologií, resp. se sítí internet, se často lze setkat i na webových stránkách jednotlivých skupin se symbolikou, kterou lze v některém státu považovat za extremistickou, v jiném nikoli. Tak se lze na internetových stránkách jed-

¹²⁴ Holandsí fanoušci např. vyrazili na MS 2006 v recesistických replikách helem wehrmachtu, přestože je německá policie varovala, že nošení nacistických artefaktů je v zemi trestným činem.

¹²⁵ Slovo svastika pochází ze sanskrtu a označuje šťastný nebo příznivý objekt. Symbol svastiky (byť pod jiným označením) byl používán již v několika starověkých civilizacích (ve formě pravotočivé nebo levotočivé svastiky) (Mareš 2006). Svastika byla přítomna např. při přípravě zápasu mezi Itálií a Chorvátskem na fotbalovém stadionu v Livornu (obecně považovaném za levicově orientovaný fotbalový klub), kde chorvatští příznivci vytvořili „živý“ hákový kříž (sestavený z několika desítek příznivců) jako odpověď na provokace Italů s komunistickými symboly.

¹²⁶ Keltský kříž začal být užíván jako jeden z nejčastějších symbolů i v rasistické části skinheadské subkultury, přesto užívání keltských křížů na fotbalových zápasech nelze jednoznačně spojovat s pravicovým extremismem.

¹²⁷ V Mostu radikální příznivci ze skupiny Brüx Vandals v únoru 2006 vyvěsili transparent „Nejsme cizinecká legie“ (písmeno S bylo napsáno tzv. Sig-runou) a vyjádřili tak protest proti přílivu cizinců tmavé barvy pleti (z Pobřeží slonoviny a Francie) do fotbalového klubu.

notlivých chuligánských gangů či přímo na jejich vlajkách setkat i se znázorněním svastik, totenkopfů, runového písma, keltských křížů, zkratky A.C.A.B. atp. (viz příloha č. 4).

Při zápasu mezi Dinamem Záhřeb a Hajdukem Split, který se konal 12. 5. 2003, se domácí fanoušci prezentovali vlajkami s keltskými kříži. Hostující chuligáni vyvěsili transparent s křížem hákovým. Užívání této symboliky je ve východní Evropě (především v balkánských zemích - Chorvatsko, Bulharsko, Rumunsko) značně rozšířeným jevem.

I z tohoto důvodu je v některých zemích vyhlášen zákaz vlajek a transparentů během fotbalových zápasů¹²⁸ (např. při kvalifikačním utkání na MS 2006 Srbska s Bosnou v r. 2005 byl vyhlášen zákaz všech transparentů v důsledku předchozího utkání, během něhož se objevil transparent: „Máme 250 000 důvodů vás nenávidět“, který připomínal počet obětí vzájemného konfliktu).

Extremistická symbolika je často ukryta i v tzv. kryptogramech. Především na síti internet je možno se setkat s podpisy končícími číslicí, která je ve skupinách ultrapravicových či ultralevicových vnímána jako přihlášení se k příslušnému extremistickému proudu. Běžně užívané kryptogramy jsou tyto: 14 (Vyjadruje 14 slov anglické věty: We must secure the existence of our people and a future for white children. Jejím autorem je David Lane.)¹²⁹, 18 (Kryptogram iniciálů Adolfa Hitlera, A=1, H=8, např. pojme-

¹²⁸ Poslední zákaz vyvěšování transparentů byl schválen italským ministrem vnitra v průběhu března 2007, které v zájmu bezpečnosti na fotbalové stadiony zakázalo nosit vlajky, bubny, tlampače a sirény. Tento zákaz je v příkrém rozporu s tradiční fanouškovskou kulturou italských fotbalových příznivců.

¹²⁹ David Lane byl členem ultrapravicové teroristické organizace The Order (Řád), která byla zodpovědná za mnoho bankovních loupeží, bombový útok na synagogu a vraždu židovského moderátora v rádiu. Lane byl odsouzen k doživotí. Podrobněji: Krulík, O.: Řád mlčících bratří a David Lane. Kriminalistika, 2002, č.4. V češtině toto poselství zní: „My musíme chránit existenci našich lidí a budoucnost bílých dětí“ (tzn. 10 slov, proto se někdy používá i kryptogram 10) (srov. Mareš 2003; Milo 2005).

nování ultrapravicové teroristické organizace Combat 18.), 88 (Tato číselná kombinace vyjadřuje kryptogram pozdravu Heil Hitler.), 161 (Vyjadřuje příslušnost k Antifašistické akci, A=1, F=6), 11 (Anti-Antifa, A=1.) (blíže viz Mareš 2006).

Symbolika užívaná při fotbalových utkáních je podrobněji popsána v materiálu polské nevládní organizace Nigdy Wiecej (Never Again), která spolupracuje s Polskou fotbalovou federací a jež je součástí organizace FARE (viz následující text). Tento materiál uvádí několik desítek symbolů a kryptogramů, které jsou běžně užívány ultrapravicovými chuligánskými gangy nejenom v Polsku (stov. Symbole rasistowskie 1996).

3 Politizace chuligánských gangů

Jsme jen angličtí vlastenci a tak to prostě je. Možná nás pár na týhle lodi nemá rádo osmahlíky z Pákistánu a černochy, ale proč každý, kdo je bílej a pracující člověk, dostane od všelijakejch těch antifašistickéjch lig automaticky nálepku jako odpad? Když je člověk vlastenec, neznamená to, že se rovnou nechá zblbnout od nějakého Rakušáka. Jsme hrdí na svou historii a kulturu.

King, J.: Anglie hraje venku, s. 48

Politizace chuligánských gangů probíhala od sedmdesátých let (jak bylo naznačeno výše) a souvisela s tím, že subkultury skinheads a fotbalových hooligans byly vzájemně propojeny. Tuto skutečnost si uvědomili i představitelé některých pravicových extremistických politických stran, pro které bylo velice výhodné získat podporu těchto voličů (často prvovoličů). Politizaci některých fotbalových gangů zapříčinila i socioekonomická situace jednotlivých chuligánů, kteří začali hledat své problémy v migrační politice vlády Velké Británie. Za druhou fázi politizace jednotlivých fotbalových gangů lze označit vznik ultralevicových skupin počátkem sedmdesátých let, což byl nepřímý následek probíha-

jších revolučních roků. To se projevilo především v Itálii a Německu. Také následující kapitoly se zaměří především na italskou ultras scénu, kde byla politizace nejzřetelnější.

Na Apeninském poloostrově je pravděpodobně nejrozvinutější ultras hnutí na světě. Přestože původní inspiraci italských ultras byli fanoušci z Anglie, dnes je jejich styl zcela odlišný. Zatímco angličtí rowdies se na svá utkání dopravují pokud možno nenápadně a bez klubových symbolů, italská ultras vytráží ve velkých skupinách a prezentují se klubovou symbolikou.

Italské ultras skupiny jsou dobře organizované, financované z členských příspěvků a často dobře spolupracují s vedením fotbalového klubu. Jsou také schopny vyvinout silný tlak na vedení klubu, pokud jim nechce vyhovět v požadavcích nebo se rozchází s představou ultras o strategii vedení klubu. Tento tlak může mít nejružnější podobu (bojkot zápasů, protestní akce, napadení představitelů klubu, napadení hráčů atp.).

Zároveň je zde patrný silný politický vliv a italská policie proti nim používá v podstatě stejnou taktiku jako proti politickým aktivistům v sedmdesátých letech (vodní děla, zatýkáni apod.). Většina ultras skupin v Itálii tak značně připomíná politické organizace¹³⁰ (stov. Football Factory 22/2003: 39).

Stejně tvrdé praktiky a postupy vůči policii používají i italská ultras. Všeobecnou diskusi o fenoménu fotbalového násilí vyvolala smrt italského policisty Filippa Racitiho¹³¹, který zemřel při sicilském derby utkání mezi Catanii a Palermem dne 2. 2. 2007.

¹³⁰ Sylvio Berlusconi, který byl od února 1986 v čele AC Milán, využil fotbalového prostředí a v roce 1994 pod sportovním heslem „Forza Italia!“ vyhrál italské volby 1994 (se ziskem 21 % hlasů) se stranou založenou o dva měsíce dříve. Berlusconi údajně využíval i strategii, které jsou obvyklé v italské ultras scéně (volná, ale na jasné identitě vymezená struktura organizace atp.).

¹³¹ První zprávy o Racitiho úmrtí hovořily o tom, že za policistovu smrt může malá bomba vybuchlá při policejním zákroku. Při pitvě se však prokázalo, že policista zemřel po úderu do oblasti jater (údajně po zásahu kusem keramického umyvadla).